

פורום קיסריה

התכנסות כלכלית לאומית

יום רביעי, י"א בתמוז תשס"ז, 27 ביוני 2007

מושב מיוחד: ההשלכות הכלכליות של יום מנוחה נוסף

דברי פתיחה: פרופ' אמיר ברנע, המרכז הבינתחומי הרצליה

ד"ר יעקב שיינין, מנכ"ל מודלים כלכליים

מגיבים:

השר אלי ישי, סגן ראש הממשלה ושר התעשייה, מסחר ותעסוקה

ח"כ סילבן שלום, לשעבר שר החוץ ושר האוצר

ח"כ יעקב ליצמן, חבר וועדת הכספים של הכנסת

מר שרגא ברוש, יו"ר לשכת התיאום של הארגונים הכלכליים, נשיא

התאחדות התעשיינים בישראל

עו"ד אוריאל לין, נשיא איגוד לשכות המסחר בישראל

עו"ד נחום לנגנטל, מנכ"ל יומנטרה השקעות

פרופ' ידידיה צ' שטרן, עמית בכיר, המכון הישראלי לדמוקרטיה,

הפקולטה למשפטים אוני' בר אילן

דיון במליאה: דב לאוטמן, אלי הורוביץ, שאול יהלום, ציפי כהן, בייגה שוחט, יצחק

לוי,

מושב הצהרים: ארוחת צהרים

ברכות: מר יונה יהב, ראש עיריית חיפה

הרצאת הסופר א"ב יהושע

משוב – הבהרת מושגי יסוד

מושב ראשון: היבטי חוק ואתיקה בהשתלבות ישראל בכלכלה הגלובלית ובמדינות

OECD (אולם המלך דוד)

הצגת המלצות הצוות: עו"ד דוד חודק, ראש משרד GKH, גרוס,

קלינהנדלר, הלוי, גרינברג וכות'

מגיבים:

ח"כ חיים אורון, חבר ועדת הכספים של הכנסת

פרופ' דפנה ברק-ארז, הפקולטה למשפטים, אוני' ת"א

שלמה זיו, יו"ר BDO זיו האפט

פרופ' רון שפירא, הפקולטה למשפטים, אוני' בר אילן

השופטת דליה דורנר, שופטת בבית המשפט העליון בדימוס ונשיאת

מועצת העיתונות

דיון במליאה

הפסקת קפה

המשך הדיון במליאה

מושב הערב

מושב מיוחד: ההשלכות הכלכליות של יום מנוחה נוסף:

א. כרמון: אני רוצה להתחיל בעוד דקות ספורות. בהקדמה לפתיחה רק בכמה

מילים, הבחירה לנוע לחיפה עם פורום קיסריה, נבעה בעיקר מהשלכות

של מלחמת לבנון השניה. לא לקחנו בחשבון כל מיני עיכובים כאלה

ואחרים, חלק ניכר מהמשתתפים בדרכם אני שלא כדרכנו אנחנו מאחרים, בדרך כלל אנחנו פותחים את הכנס בדיוק בזמן. השר אלי ישי ייכנס בעוד מספר דקות. בכל מקרה, אני רוצה כמה מילות הקדמה למושב המיוחד שאנחנו זימנו להבוקר. אני אמרתי שאנחנו במספר חריגים השנה. אני מניח שאנחנו נחזור ונבליט אותם עד החסר הבולט ביותר, זאת העובדה שאין לנו שר אוצר, אבל כאמור לנושא הזה אני מניח שנתייחס בהמשך, כולל איך הכנס מתגבר על העובדה הזאת. לכנס הזה יש תכלית מאד מאד מובהקת, מאד מאד ברורה, והיא לאפשר לממשלה ערב דיוני התקציב, לקבל תחושה של הדופק הכלכלי, אבל כאמור, כאשר יהיה הנגיד לקראת הצהרים, והוא ישב ראש בכל הכנס, ננסה להתייחס גם לנושא הזה.

בייגה, כשאנחנו התחלנו לפני 15 שנה, לא ידעת שאנחנו כעבור 15 שנה נהיה עם 15 כנסים מאחורינו, אבל זאת העובדה. הרצון שלנו לטפל בסוגיית יום מנוחה נוסף, לא היתה בתפריט הראשוני שהיה על שולחנם של המארגנים לקראת פורום קיסריה ה-15. ואני בהחלט רוצה בכמה מילים להרחיב, להבהיר ולהנהיר מדוע מצאנו לנכון לטפל בסוגיה המסוימת הזאת.

יש לנו כבר שני שרי אוצר לשעבר, יהיו לנו שלושה שרי אוצר לשעבר – אין לנו שר אוצר בהווה. המכון הישראלי לדמוקרטיה מזה 7 שנים, רואה במאמץ החוקתי בעצם את המאמץ העיקרי שלו, ובמסגרת של המאמץ הזה, שלא זה המקום להרחיב את היריעה ולהבהיר אותו, אנחנו לפני כשלוש שנים הנחנו על שולחנה של הכנסת הצעה של חוקה שלמה, שחלק ממנה נוגע להסדרים שלא במסגרת החוקה. החוקה, הטקסט שהכינו עמיתי המכון בהנהגת הנשיא בדימוס שמגר, קרוי חוקה בהסכמה, והוא בנוי בעיקר על פשרות, ובהנחת נקודת המוצא היא, שבמעבר למציאות חוקתית, דבר שאנחנו לא חיים בו, כל סקטור

יצטרך לוותר, יצטרך להתפשר על חלק ניכר מהחלומות שלו, מהמאווים שלו וכו'. אחד המוקדים העיקריים השנויים במחלוקת שיוצרים אותי את השסע העמוק בחברה הישראלית פנימה, אני לא מתכוון בהכרח לשסע הפוליטי עם השכנים, זה השסע שכרוך בדת ומדינה בין דתיים וחילוניים. יש מספר לא מבוטל של בעיות לא פתורות, אם להזכיר את סוגיית הגיור, יש קרוב ל-300 אלף יהודים שלא מוגדרים כיהודים, יש את סוגיית הנישואין והגרושין – אנחנו לא עוסקים בהם בכנס כלכלי, אבל אחת הסוגיות היא בהחלט סוגיית השבת. יום המנוחה יש לו ערך בראש ובראשונה חברתי. אבל למעשה בכל התרבויות השונות בעולם המערבי, ליום המנוחה הזה יש גם משמעות ערכית נוספת. חברות שונות פיתחו אתוס כזה ואחר, והגדירו את המרחב הציבורי על פיו, לאו דווקא בצורה דתית. הפרהסיה של יום המנוחה נגזרת ממציאות דתית, אבל בחברות שעברו תהליכי חילון, גם המציאות הזאת עברה תהליכי חילון, אבל עדיין יום המנוחה או ימי המנוחה יש להם משמעות.

השבת אצלנו, בשל המחלוקת, היא רבת פנים ורבת התייחסויות. אין הגדרה לפרהסיה הזאת בשבת, ובתהליך שאנחנו הנענו, יש הצעה שהיא הצעת פשרה גם לגבי השבת. אנחנו לא נעסוק באופן ממוקד וישיר, באופן ספציפי במה שמוצע, אבל אני מוצא לנכון לומר לכם, דרך אגב אתם מוזמנים, בחוץ יש את החוברת הנקראת חוברת החוקים הנלווים, ובה גם אנחנו מפרטים את ההצעה שלנו לחוק השבת, אבל העקרון הוא ברור לגמרי, הוא מתייחס לשבת, לא ליום מנוחה נוסף בהכרח. מה שנאמר הוא, כל מה שהוא עינוגים, תרבות, מנוחה, אבל גם תחבורה ציבורית מוגבלת, יהיה מותר. כל מה שהוא עיסוקים יהיה אסור. בשיחות שאנחנו קיימנו עם הרבה רצון להיות פרקטיים ופרגמטיים, במדינת ישראל התקבעו כמה תופעות שיצרו מציאות. אחת

מהן זה שהשבת, אחד המוקדים בשבת זה הבילוי בקניונים, שפיים כסמל לצורך העניין. ולכן אנחנו מבקשים להעלות לדיון את האפשרות של יום מנוחה נוסף, כאשר הכותרת היא ההשלכות הכלכליות של יום מנוחה נוסף.

עד הנה הרקע הרחב, והדיון שלנו יפתח בפרזנטציה והתייחסות לגבי הפרזנטציה מנקודת מבט כלכלית: מה המשמעויות הכלכליות של יום המנוחה הנוסף, כאשר אנחנו לא מגדירים מ יום המנוחה הנוסף הוא יום ראשון או יום שישי. גם כאן נוצרה, נוצקה מציאות מסוימת, שיום השישי היום כבר לגבי חלק ניכר מהעוסקים, המעסיקים, הוא לא יום עבודה, ולגבי אחרים הוא יום עבודה חלקי. אנחנו חיים בחברה שבה קרוב ל-20 אחוז מהציבור עבדו יום שישי הוא יום המנוחה על פי התפישה הדתית – תרבותית, וכו'. אנחנו לא מגדירים בדיון הזה מהו יום המנוחה הנוסף, אבל בהחלט עומדות פה שתי אפשרויות: יום שישי או יום ראשון. ועל כך יתנהל הדיון.

המטרה שלנו במקרה הזה איננה להגיע להחלטות, ולכן גם הניירות אין להם המלצות. המושב הזה הוא מושב מיוחד גם במובן הזה, בשונה מכל המושבים שהיו בכנסי קיסריה עד היום, ומהמושבים שאחה"צ, בכל אחד מהמושבים אנחנו ממליצים המלצות. אנחנו מקימים צוותים שמייצרים המלצות למקבלי המדיניות. כאן המטרה היא להציף את הסוגיות, לראות מה ההיבטים השונים, על מנת שנוכל בשיח ציבורי שאני מקווה שנצליח להתניע, שנוכל להתייחס להיבטים השונים.

אני רוצה להתחיל ומבקש מפרופ' אמיר ברנע, להציג נייר, קודם כל אני מאד מודה לאמיר, כאמור אני ביקשתי מאמיר לפני כחודשיים, יחד עם עוזר מחקר גיא רונן שעשה עבודה מצוינת יחד אתו, להכין את השאלות וכאמור, מה שמציג אמיר, אנחנו גם שלחנו לכם את הנייר שהוא הכין, איננו המלצות, אלא בעצם פריסה של הסוגיה ובעצם התייחסות

כלכלית לשתי החלופות. מיד אחריו אנחנו נבקש מיעקב שיינין להציג תפישה כלכלית נוספת, ולאחריה נפתח את הדיון כשהשר אלי ישי והשר לשעבר סילבן שלום יהיו ראשוני המתייחסים. מילה אחת לגבי הנוהל שאנחנו נחזור, אין שום חדשות. הדבר היחיד שיהיה חדש, זה שבמקום השעון, היום אנחנו יותר מתוחכמים, כרגע אנחנו במשטר אמיר יפתח בכרבע שנה, 15 דקות ולאחריו יעקב שיינין יתייחס במשהו כמו 10 דקות, ואנחנו נסתכל כולנו על הזמן האוזל תוך כדי הדברים. בבקשה, אמיר.

אמיר ברנע: תודה רבה, בוקר טוב. כאמור, ישנה חוברת מסודרת של ההשלכות הכלכליות של יום מנוחה נוסף. אני מניח שהגיע לתשומת לב של הנוכחים כאן. אני לא מתכוון ברבע השעה הזאת לחזור על דברים שישנם בחוברת, אלא רק על הנקודות העיקריות. אמר אריק שאנחנו לא ממליצים המלצות, אבל בכל זאת, אני אציין את השורות התחתונות של הניתוח שערכנו בנושא של יום מנוחה נוסף, או יום שבתון נוסף. אני מדגיש: אנחנו לא מתייחסים בשום דרך שהיא לאופי השבת. זו הנקודה שאתה אמרת לגבי ה-trade off הזה שבין מסחר לבין בידור, אינה חלק מהחוברת הזאת. והשורה התחתונה, אולי העיקרית, הפואנטה העיקרית בדו"ח הזה, מתוך ניתוח חלופות שונות לגבי יום שישי, הגענו לאיזושהי מסקנה שאני מציג אותה כאן אפילו כבסיס לדיון. האם יום שישי יכול להיות יום עבודה מלא? והתשובה שלנו היא לא. התשובה שלנו היא שלילית, למרות שאולי היו על זה דעות אחרות. בחנו כמה פתרונות יצירתיים שנותנים פתרונות מאד מאד חלקיים: יום שישי לא יכול להיות יום עבודה מלא, וכאשר יום שישי לא יכול להיות יום עבודה מלא, יום ראשון לא יכול להיות יום שבתון, אלא עם הפסד תפוקה וייקור כוח העבודה, בצורה שלפי דעתנו, בעיתוי הנוכחי, היא מאד בעייתית מבחינת המשק הישראלי. כלומר, אם אני יכול במשפט

אחד לסכם את החוברת, אז זה מה שהיא אומרת: שיום שישי לא יכול להיות יום עבודה מלא, ולכן יום ראשון לא יכול להיות יום שבתון, אלא אם יוסכם שהפסד התפוקה ועליית השכר שנובע מקשיחות השכר כלפי מטה, כתוצאה מירידת שעות העבודה, הן מחיר שכדאי לשלם אותו. מה שאנחנו, כמובן, ברמה הנורמטיבית הזאת לא מתייחסים.

החלופות שהסתכלנו לגבי יום שישי הן חלופות כמו צמצום חופש שנתי, הארכת יום העבודה, כל מיני סידורים קריאטיביים של שעון, האם לאחר את השעון בשעה – כל הדברים האלה נותנים פתרונות מאד מאד שליליים, מאד מאד חלקיים. הארכת יום העבודה מביאה לסיטואציה שהתפוקה פוחתת, שעות 9 ו-10 יום עבודה שהן וודאי לא רלוונטיות או פחות רלוונטיות. למדנו שגם יש בעיה של סינכרוניזציה, אתה לא יכול להאריך יום עבודה מצד אחד, ולהשאיר נניח את שעות הלימוד או ימי הלימוד במתכונת הקיימת. ז"א קיימת סינכרוניזציה, נניח, בין שעות העבודה, בין היתר גם של נשים עובדות, ובין בתי הספר. והצורך הזה בסינכרוניזציה מאד מגביל את דרגות החופש שיש לנו בהארכת שעות העבודה, הקדמתו או הארכתו. גם זה לקחנו כאן בחשבון.

אנחנו מגיעים למסקנה שהמשק הישראלי במצב הנוכחי לא ערוך לארבעה וחצי ימי עבודה, מה שהיה מתבקש אם יום ראשון היה יום שבתון, בגלל הפיריון הנמוך. ב. אנחנו עוד לא מגיעים לסטנדרט האירופאי, כאשר גם באירופה נשאלות שאלות לגבי ההשלכות הכלכליות בתעסוקה, שיש ליום עבודה או לשבוע עבודה מקוצר.

בנקודה זו אני רוצה להעיר רק הערה אחת, איזשהו insight אחד שקיבלנו במהלך העבודה. ופשוט להציג אותו גם כן לפנל, להתייחסות. לכאורה, נשמעה טענה שבעיני נשמעה כטענה מוזרה, אבל נשמעה שכאילו הקטנת שעות העבודה השבועיות, כלומר מ-43 ל-40 או משהו כזה, או ל-39, תעזור לפתרון בעיית התעסוקה. יש לנו אחוזי מובטלים

כאלה ואחרים, וכאילו זה רעיון שנוצר איזשהו vacancy ואז ייכנסו עובדים חדשים. כמובן, הרעיון הזה מבחינה כלכלית לא עומד בשום ביקורת. הקטנת, יש קשיחות של השכר כלפי מטה. אני לא מאמין שמישהו מאמין שכתוצאה מצמצום שעות העבודה, אפשר לצמצם באופן יחסי את השכר. כלומר, הקטנת מספר שעות העבודה תוך השארת השכר הנומינלי ברמתו הנוכחית, מייקרת את עלות שעת העבודה, מייקרת את התוצר, דווקא יוצרת בעיית תעסוקה, במיוחד בענפים עתירי עבודה, במיוחד בפריפריה. אז מי שבא עם פתרון של צמצום שעות העבודה ובגלל קשיחות השכר ייקור שעת העבודה, צריך לבוא ולהגיד מה זה יעשה לבעיית התעסוקה, ואגב, אין בזה שום דבר חדשני, זה גם מה שקורה באירופה, לפחות בהתייחסות לדוחות או לניתוחים הכלכליים האחרונים, יש לזה אולי השלכות של צמצום שעות העבודה באירופה ומה שהם עשו לתעסוקה באירופה, נוצר איזשהו קשר שהוא די הגיוני מנקודת ראות שוק העבודה.

עכשיו אני אומר, השאלה העיקרית לפי דעתנו, לכן, לאור הרקע הזה, היא האם להשאיר את המצב הנוכחי, שזה פשרה, סטטוס קוו כזה, שנוצר בצורה וולונטרית, כאשר חלק – כפי שאריק ציין, חלק מהענפים עובדים, חלק עובדים בצורה חלקית וגם חלק ניכר מהציבור ביום שישי הוא כבר יום שבתון, אבל הוא לא מוגדר כיום שבתון. לעצם ההגדרה יש השלכה לגבי השעות שעובדים שם, החלפת שעות בשעות וכו'.

האם להשאיר את המצב הנוכחי, שאולי אפשר לחיות אתו איכשהו, וההשלכות בטח, או להכריז על יום שישי כיום שבתון. הכרזת יום שישי כיום שבתון, יש לה כל מיני השלכות, שהעיקרית שבהן לפי דעתי, זה מערכת החינוך. כלומר, שמערכת החינוך תהיה סגורה ביום שישי, המסחר יהיה פתוח בהיקפים של שרות לציבור, מוסדות שרות לציבור יהיו פתוחים. אני אציין סדרה של דברים שצריכים להיעשות, במסגרת

של כ-20 אחוז מכוח העבודה יעבוד ביום שישי, כולל המערכת הבנקאית עם החשיפה לחו"ל, חדרי עסקות וכו' שנדרש ברמה המצומצמת, כאשר אותו ציבור שעובד ביום שישי, יקבל את יום השבתון השני שלו ביום ראשון או באיזושהי צורה אחרת של רוטציה שכל מקום עבודה יקבע, כאשר עובד יעבוד חמישה ימי עבודה. רוב העובדים 80 אחוז יום שישי יום שבתון, חלק מהעובדים יהיה להם יום שבתון ביום אחר.

אנחנו בניתוח שעשינו – זה דבר ריאלי, אפשר להכריז יום שישי כיום שבתון, ההשפעה על שבוע העבודה היא שולית, היא שולית והדבר הזה ניתן לביצוע, אני אומר, השינוי העיקרי במערכת החינוך, גם וועדת דוברת המליצה על מערכת חינוך שעובדת חמישה ימים בשבוע, עם מערכה מסוימת של יום הלימודים, הבנקים אמרתי, ייתנו שרות בסיסי ביום שישי למשקי הבית, וחדרי העסקות יופעלו ביום שישי לפי המתכונת הקיימת. לפי דעתי, במערכת הבנקאית, מתוך היכרות שלי אתה, אין בעיה ליצור את הרוטציה ואת ההחלפה הזאת לגבי מערכת העובדים. יינתנו שרותים ציבוריים נוספים כפי שמקובל באירופה ובארה"ב בשבת, היינו, למשל, שרותי דואר, שירותים שאנשים יוכלו לעשות סידורים ביום שישי, טוב, כל מקום עבודה עם הרוטציה ההולמת. הקשר העסקי עם אירופה כמובן יישמר, הקשר העסקי עם המזרח הרחוק יישמר, לגבי הקשר עם ארה"ב, כמובן זה לא מעשי ביום שישי. ואז, החלופה של יום שישי כיום שבתון נוסף ראוייה לדיון, ואנחנו מציגים אותה כאן כחלופה ריאלית.

לסיכומו של דבר, ואני שוב מפנה אתכם לחוברת שם נתונים גם נתונים השוואתיים, השוואה עם העולם קצת, יש נתונים שמתייחסים לאובדן התפוקה שכרוך במעבר ל-4.5 ימי עבודה, שהוא אובדן תפוקה משמעותי. תשימו לב אגב, מילה אחרונה אולי, שהמשמעות של יום

שישי אי אפשר לבוא ולהגיד: תשלים את השעות, שנאמר, נניח יום ראשון יום שבתון, ותשלים את השעות ביום שישי, בימי עבודה אחרים. יום שישי לא יכול להיות יום עבודה מלא באופן בסיסי, ולו רק בגלל שאין אפשרות לעבודה במשמרות, אין אפשרות להמשיך את היום הלאה, יש בעיה של עבודה בפריפריה, ריחוק שעובדים רחוקים ממקום העבודה, ומה לוח הזמנים של להגיע ממקום העבודה הביתה, על מנת לשמור על סדר השבת. יש בעיה של שעות וימי החורף, שבהם השבת מתחילה מוקדם. יש שאלות נוספות – כולן כלולות בדו"ח שכתבנו.

רבותי, לסיכומי של דבר, אנחנו, למרות שאנחנו מציגים את הבעיה ולא מציעים עוד מסקנות, בכל אופן המסקנה שלנו היא, הדיון המרכזי או הענייני הוא, האם להשאיר את המצב של הסטטוס קוו כמו שהוא, או להפוך את יום שישי ליום שבתון. זה נובע מהעובדה הפשוטה, הברורה והחדה: יום שישי לא יכול להיות יום עבודה מלא, ובסיטואציה שהמשק הישראלי נמצא בה, אי אפשר לכן להפוך את יום ראשון ליום שבתון – תודה רבה.

אריק כרמון: אני מודה לאמיר. סדר הדוברים: ד"ר יעקב שיינין יציג עכשיו תפישה של כלכלן, שהיא שונה. לאחר מכן יש לנו שורה של מגיבים וכולם מופיעים אצלכם. אני כבר מזמין חברים שירצו להשתתף בדיון להרים את היד ולהירשם. יש לנו בינתיים שניים, אבל אנא.

אמיר ברנע: לפי הנתונים שלנו, אחוז העובדים ביום שישי, זה מה שאתה שואל? 40 אחוז. 40 כולל מערכת החינוך. היום 40 עובדים, 60 לא עובדים. ואם יהיה שבתון אז 80 לא יעבדו.

אריק כרמון: בבקשה, ד"ר שיינין.

יעקב שיינין: טוב, דבר ראשון אני רוצה להגיד, שהנקודות שאני הולך להעלות, זו תגובה ממה שקראתי בנייר של גיא רונן, ולא עשיתי עבודה מקיפה, כך שאני רוצה רק להעלות נקודות ששוות מחשבה. אחד, אני חושב שהדיון

האם לעבור – אני חושב שאנחנו כבר עברנו את התהליך, האם אנחנו צריכים לעבור לחמישה ימי עבודה או לא, ואני לוקח את זה כדבר שהוא ברור, שאנחנו יכולים לעבור לחמישה ימי עבוד, עם 43 שעות שבועיות. ז"א אני לא חושב שזה בסיס לדיון. אני חושב שזו שערורייה שמערכת החינוך עובדת ששה ימים ולא חמישה ימים. אנחנו עמדנו, עשינו עבודה עבור משרד החינוך, והראינו שלטוח ארוך, מעבר לחמישה ימי לימודים, יום לימודים ארוך מ-8 עד 5, יביא פוטנציאל של 4-5 מיליארד שקל לשנה למשק הישראלי, רוב החסכון הוא מהשתתפות נשים בכוח העבודה. מה שאנחנו עושים היום, אנחנו לא נותנים לנשים עם ילדים לעבוד משרה מלאה, כי משעה 2 האישה צריכה לדאוג לאיזה סידור יהיה לה עם הילדים. ולפעמים אם העבודה שלה היא לא ברמת שכר גבוהה, לא כדאי לה לקחת בייבי סיטר. ולכן בכל מדינה נאורה, יש את המערכת הסינכרונית הזאת עם שעות הלימוד ועם העבודה. בזה אני כבר מעבר לזה. ז"א ברור לנו שאנחנו צריכים לעבור לחמישה ימי לימודים, משעה 8 בבוקר ועד 5, ולכן יש את הסינכרוניזציה המלאה.

עכשיו, בעצם השאלה הרלוונטית היא, האם כשאנחנו הולכים על חמישה ימים, ואני לא מוריד את השש שעות, השעות הן 43 שעות שבועיות, בארה"ב זה 40 שעות שבועיות, באיחוד האירופי זה 39 שעות. בואו נשאיר בינתיים את ה-43, נעלה את הפריון ואז נוריד את השעות. לכן, מבחינת שעות העבודה האפקטיביות, אני לא עושה שום שינוי. השאלה שצריכה להישאל עכשיו, בעצם, האם אנחנו קובעים שני ימי מנוחה, האם זה שישי ושבת או האם זה שבת וראשון. אלה שתי האלטרנטיבות, לדעתי, הרלוונטיות שצריך לראות. צריך לראות את זה בשני מושגים. אחד, מהי תוספת העלות באלטרנטיבה אחת לעומת השניה, בואו נגיד ככה, נראה טריוויאלי ששישי שבת יותר זול מאשר שבת ראשון. השאלה מהי תוספת העלות של האלטרנטיבה השניה,

שבת ראשון לעומת שישי שבת, והאם יש לזה תוספת תועלת או תוספת רווחה במשק. כי אם אין בזה תוספת רווחה במשק, אז בעצם אין מה לדבר על זה. ז"א אנחנו צריכים לדבר על שני ממדים, זה מה שאנחנו למדנו פעם, זה עלות תועלת, לא רק על העלות, אלא גם על התועלת. והשאלה אם זה נותן תועלת או לא נותן תועלת, והשאלה השניה, צריך לראות מי נפגע, ואיך אפשר לפצות את הנפגע ומה עושים אתו.

ומה שאני אומר, דבר ראשון, אני חושב, לפני שדנים על זה, באמת היה צריך אולי המכון, אולי גוף אחר, לעשות בעצם סקר, מדגם רחב במשק הישראלי, מה רוצים האנשים במשק הישראלי. כי אם היו נותנים לי רק ממד אחד של עלות בלי תועלת, אני לא יודע מה להגיד. יכול להיות שאנשים נפגעים, לא רוצים בכלל שני ימי מנוחה, רוצים לעבוד שבעה ימים בשבוע. אז למה נעשה להם עונש כזה? ז"א דבר ראשון בואו נראה מה ההעדפות של האנשים, מה הם רוצים לעבוד, מה זה נותן להם. שניים, וגם אם מדברים בסופו של דבר, ואני אתייחס לזה, שזה יותר משניים, שזה שניים ורבע או שניים וחצי, אם הולכים בשבת ראשון, מה התועלת שיש לאנשים. אני זוכר מהשהות שלי בארה"ב את המושג TGIF זה הדבר הכי חשוב בארה"ב, ביום שישי אהה"צ: thank god it is Friday ומה שקורה שם בשעה 5 זה לא יאומן. ז"א אנשים שם לוקחים חופשה של long weekend מתחיל ביום שישי אהה"צ עד יום ראשון בלילה.

ולכן השאלה אם יש בזה תועלת או אין בזה תועלת של long weekend ובעצם מה זה עולה למשק, זו השאלה שאנחנו ככלכלנים צריכים להעמיד. עכשיו, יש פה את השאלה, יום שישי הוא יום מוגבל, אנחנו יודעים את זה. השאלה כמה הוא מוגבל, והשאלה היא בעצם, האם אני יכול לפטור את אותם מקומות עבודה, שדרך אגב הם מאד מצומצמים,

ולזה אני רוצה להתייחס בכמה דקות שיש לי, שבעצם רוב המשק הישראלי זה שירותים. אנחנו הולכים לכלכלת שירותים, התעשייה אם היא תעשייה של התוכנה, היא לא מושפעת מזה, ואם זה תעשייה של ההיי טק היא לא כל כך מושפעת מזה, ואם זו תעשייה שעובדת משמרות היא בכלל לא מושפעת מזה, כי היא צריכה לעבוד במשמרות אולי שבעה ימים בשבוע, ואם לא ששה ימים בשבוע, ואתם יעשו את ההסדרים. יש רק תעשייה אחת שהיא התעשייה שמטרידה אותי, התעשייה של ה-low tack שבשבילה יום שישי אם תגביל את השעות, יכול להיות שהיא קריטית. אני מעריך את זה בערך 2-3 אחוז מהתל"ג שזה שם, ששם יש בעיה מאד מאד חמורה, כי הוא בקושי חי בקושי כבר לא חי, ואם אתה עכשיו נותן לו את המגבלה שהוא פותח את המפעל ביום שישי רק לשש או שבע שעות, יכול מאד להיות שלא יהיה לו כדאי לעבוד, כי אז הוא יורד לארבעה ימים בשבוע, ואם הוא יורד לארבעה ימים בשבוע, נגמר העסק. ז"א זו בעיה שאני טוען שבוא נניח שהיא בעיה צריך לטפל בה. הרי ברור לכולם שאם יש תועלת כל כך גדולה לכל הציבור והם יכולים לפצות את אותם 2-3 אחוז, הרי זה לא הגיוני שבגלל זה לא נעשה את השבתון שבת ראשון, בגלל 2-3 4 אחוז ש-90 וכמה האחוז יכולים לפצות את זה. זו רק נקודה שאני רוצה שתהיה למחשבה.

כשאני מסתכל על יום שישי באמת יום שישי הוא יום מוגבל, אבל באמת אפשר לעבוד בו קרוב ל-6-7 שעות ביום, ואני אסביר עוד מעט איך אפשר לעשות את זה, בוודאי חצי שנה, כשהשבת נכנסת מאוחר יותר. הבעיה של פריפריה ומרכז היא בעיה שהיינו צריכים לפתור אותה לפני 30 שנה, אמיר. אין פריפריה במדינת ישראל, בחצי שעה אתה צריך להגיע משדרות, מאשקלון, מכל מקום לתל אביב. זה שעד היום עוד מדברים על רכבת ואין רכבת, זו בעיה, בואו נגיד ככה, של מדינה

פרימיטיבית שהתקבלה ל-OECD אבל אני לא חושב שאנחנו צריכים להתייחס לדברים האלה. אני חושב שאנחנו יכולים לראות את עצמנו כמדינה מפותחת, ומדינה עיר, ואין בה שום בעיה של פריפריה. ואם יש בה בעיה של פריפריה, בלי שום קשר אם זה יום שישי, שבת או שבת ראשון, היא צריכה להיפתר, ולכן אי אפשר לבוא עם הסיפורים האלה.

השאלה היא בעצם מה אני מרוויח משבת ראשון. אחד הדברים שאנחנו רצינו, וזה היה החלום שכל אחד היה כותב אותו בתוכנית עסקית לטווח ארוך, זה הסינכרוניזציה והגלובליזציה עם האחד האירופי או עם ארה"ב, שזה בעצם החלום של כולנו. אז אפשר לעשות כל מיני דברים ולוותר עליהם. אבל אם היינו באים מראש לבנות מדינה, והיית עושה מהם ימי העבודה, כל אחד היה אומר: החופש, המנוחה יהיה שבת – ראשון, כי ככה זה במדינות שאנחנו רוצים להימנות עליהן. בוא נגיד ככה, ככה זה ב-OECD שאנחנו כל כך גאים שהכניסו אותנו ל-list. זה מה שהולך שם, לא יודע למה. שישי שבת לא ראיתי שום מדינה ב-OECD שזה שישי שבת. אולי טורקיה, בסדר, היא ב-OECD. אז אנחנו היינו צריכים להיות לפני 40 שנה ב-OECD.

אבל אם אתה מדבר על המדינות המפותחות ואני אומר שני דברים: אחד, כנראה יש אובדן תפוקה, והאומדנים של הנייר של גיא ואמיר, זה 3 אחוז תפוקה, אבל זה לא בדיוק 3 אחוזי תפוקה, זה 3 אחוזים ירידה בהכנסות משכר, כי סה"כ אני יכול ליצור את המשק הישראלי עם אותה רמת תפוקה, כי תזכרו שהביקושים לא יורדים כתוצאה מזה שעוברים לחמישה ימי עבודה שבת ראשון. בעצם מה שזה יכול להיות, יש פה איזשהו אובדן שאיעילות, והשאלה איך אני מפצה על אובדן של היעילות.

שניים, יכול להיות בעצם שתגדל התפוקה, אבל לדעתי זה אותו הדבר אם זה שישי שבת או שבת ראשון, ולכן אני לא רוצה להתייחס לזה, כי

כשתרבות הפנאי תגדל, היא תגדיל את הביקושים ואנחנו בכלל עוברים לכלכלה יותר ויותר של שירותים. לכן השאלה הבעצם רלוונטית, למי זה נותן את התועלת, והאם כדאי לשלב אחוז, שניים או שלושה יותר, כדי לקבל את הפנאי ביום שבת ראשון, לעומת שישי שבת. והנקודה שהיא בעצם החשובה ביותר, שאם אנחנו מסתכלים על פני זמן, ואנחנו נרד בשעות העבודה, וכל העולם המערבי יורד בשעות העבודה, ולכן היום זה 43 שעות, ואנחנו נרד לכיוון ה-40 שעות, ובעצם 4.5 ימי עבודה בשבוע, יכול להיות שזה דבר שאנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו היום, אבל נהיה מסוגלים להרשות לעצמנו בעוד 10 או 15 שנה, ויכול להיות שזו תהיה בעצם התרבות והאופי, בוא נגיד ככה, של משק בית ממוצע.

אני חושב דבר נוסף, שאנחנו צריכים להתייחס: ככל שנלך למערכות יותר מורכבות, של שני ימי מנוחה, נצטרך לעשות הרבה מאד יוצאים מן הכלל. ואני חושב שאנחנו צריכים להיות מודעים לזה, ואי אפשר ללכת על פתרון גלובלי, ולכן אני חושב שתעשייה צריכה לעבוד שלוש משמרות היא תעבוד, ומי שחייב לעבוד ביום ראשון יעבוד, ולכן בעצם הפתרון בסוף הוא לא אפס או אחד, כי הרי מה שכולם רוצים, שאם זה יום ראשון, יום מנוחה, שהמסחר יעבוד, שהתחבורה תעבוד, כולם מדברים על 10 עד 20 אחוז. ולכן אני לא רואה בזה שום אבסורד, שחלק מתעשייה שהיא דרושה לנו, תעבוד ביום ראשון. כמו שאם ההוא עובד בסופרמרקט, זה מובן שהוא יעבוד ביום ראשון, אז למה אם הוא עובד בתעשייה של שלוש משמרות או בתעשייה שצריכה אותו, שזה יהיה חלק מההסדר שהוא יעבוד ביום ראשון. יגמרו אתו על אותם הסדרים. למה לא? למה זה צריך להיות –

עכשיו, גם אי אפשר להתייחס לזה שאצלנו הפריזון הוא נמוך, והתפוקה לעובד נמוכה. אני חושב שאני יוצא מנקודת הנחה שאנחנו רוצים להגיע

למצב שבו התוצר לעובד לא יהיה נמוך מהתוצר לעובד במדינות ה-OECD. אני לא חושב שבגלל שאנחנו דפוקים, בוא נמשיך להיות דפוקים. ז"א אפשר לבוא ולהגיד: אי אפשר לעשות את זה מחר בבוקר. אפשר לבוא ולהגיד: בואו נגביר את הפריון, בוא נעשה את המשק שיהיה יעיל כמו המשק האירופאי הממוצע, אבל בוודאי שזה לא סיבה או זה לא יהיה תרוץ.

אם באים ואומרים, וזה דבר שאני כלכלכלן לא יודע לתת לזה את הכימות, שאם אתה הולך להסדר של שבת ראשון, אתה מצליח להביא קואליציה יותר גדולה שתתמוך בדברים האלה, ותגיע לאיזשהו דבר של חוקה בהסכמה, או דברים שאני לא יודע לתת להם את הכימות הכלכלי. אז אני הייתי לוקח אותו גם חלק מה"בנפיט", ועושה את השיקול הכולל. אם אתה בא ואומר לי שזה לא רלוונטי, אז באמת צריך לבדוק מה יותר טוב, שישי שבת או שבת ראשון. אבל אני חושב שאי אפשר לבוא ולהגיד: אנחנו דנים רק בהיבט הכלכלי, כי אני כבר לא יודע היום מה זה היבט כלכלי ומה זה היבט לא כלכלי. הכל זה כלכלה, ולכן אם באים ואומרים לי: תראה, יש מערכת שאני יכול להביא אתך, וחוקה בהסכמה, למערכת שתעבוד, אבל התנאי הוא שזה יהיה שבת ראשון, ובוא נניח שאני מפסיד בזה אחוז אחד בהכנסה שלי. השאלה היא שאלה רלוונטיות. האם אני מוכן לשלם אחוז אחד לגבי חוקה בהסכמה או אני לא מוכן לקבל את האחוז האחד. אני לא חושב שזו בעיה כלכלית. אני חושב שזו בעיה כלכלית פר אקסלנס, ולכן אני לא הייתי דוחה את הנושא הזה וקורא לו הזוי. בוודאי זה לא הזוי, ובוודאי שיש מספיק אנשים שחיים במדינה כמו ארה"ב והם עובדים חמישה ימים ששבת וראשון, ואני לא הייתי רואה שמדינת ישראל לא יכולה להגיע לזה. השאלה אם זה כדאי לנו או לא כדאי לנו, וזה מה שלימדו אותי מהיום הראשון, שזה נקרא עלות תועלת.

אריק כרמון: תודה רבה. השר ישי, שמעת שתי דעות, מעבר לתפקידך שהוא מאד רלוונטי כשר התעשייה, המסחר והתעסוקה, אתה גם מייצג סקטור חשוב מאד בחברה הישראלית.

אלי ישי: אני אתייחס כשר העבודה לשעבר, העבודה והרווחה והייתי שותף באמת לזה שהרחיב להסכם הקיבוצי את קיצור שעות העבודה מ-45 ל-43 שעות. אני זוכר עוד את הדיונים בשנת '96 סביב העניין הזה, ואני רציתי לדבר דווקא בתפקידי כשר התמ"ת ולאחר מכן אני אדבר עם הכובע שלי של האוכלוסייה שאני מייצג, ואיך אני רואה את זה בהיבט היהודי דתי.

אני שומע גם את פרופ' ברנע וגם את יענקלה שיינין ואתה ניגודים. אז קודם כל צריך גם כן כשאנחנו באים לשנות דבר מסוים, או להביא לחידושים, לא תמיד אנחנו צריכים להסתכל שאנחנו עם יהודי, לא תמיד צריך להסתכל בדיוק מה קורה בעולם. נכון, בחלק גדול מאד מהמקרים, טוב שנעשה אולי מבחן ונראה מה נכון וטוב יותר ומה פחות טוב. אבל אני אצטט לחיזוק לעניין הזה, מה לעשות, אני אביא ציטוט מהמקורות זה אולי ירתק חלק מהחברים, אבל לא כולם יסכימו. אבל אם אני אביא את השופט ברק, מה הוא אמר בפסיקתו בבג"ץ בעניין הזה, אז בוודאי יסכימו אתי לפחות רוב החברים. ואני אתייחס לזה בהמשך לגבי הפסיקה של ברק בעניין של שבת ושעות העבודה והמנוחה.

הרעיון לעבור ליום ראשון, יש צד שאומר לא – פרופ' ברנע ושיינין שאומר כן. אם אנחנו כל כך רוצים לקצר את שעות העבודה השבועיות – בבקשה, בואו נעבור כמו כל העולם. למה אנחנו לא מתחילים מהרעיון להוריד מ-43 שעות ל-39 או 40 כמו בארה"ב? בבקשה, אתה פותר הרבה מהבעיות. מה אתה פותר? אתה יכול להגיע למצב שביום חמישי אחה"צ, כמו ה-weekend בארה"ב, שביום שישי בצהרים כבר

כולם מתארגנים לצאת לויקנד, ביום חמישי בצהריים תצא. יש לך את יום חמישי בלילה קניות וסוף סוף אולי נתגבר על הבעיה הקשה של מרכזי הקניות ביום שבת לא רק בפן הדתי, ממש לא רק בפן הדתי, שהפכנו את יום השבת, את יום המנוחה, את הבנייה של התא המשפחתי, ליום קניות ברחבי הארץ. עד כמה זה בריא, עד כמה זה נכון – שוב, בלי קשר לדת, אדם יכול ללכת ביום שבת לים, אדם יכול לצאת עם המשפחה לאן שהוא רוצה לבלות, לטייל וליהנות, ולא צריך לעבוד ביום שבת. אבל אנשים עובדים ביום שבת, כי הם נאלצים לעבוד. הבעיה הקשה שיש לנו היום בחברה הישראלית, שבחלקים גדולים, בפרט במרכזי הקניות זה כמו שאתה שם שלט: פה לא ייכנס יהודי דתי, פה לא ייכנס כושי, פה לא ייכנס ערבי, פה לא תכנס אשה. בעובדה שאתה מקיים מרכז קניות בילו, שפיים ועוד ברחבי הארץ, בשבת – אתה מאלץ אנשים לעבוד. פוגשים אותי לא פעם רבים מהאוכלוסיה הלא דתית, שאומרים לי: אנחנו נאלצים לעבוד ביום שבת, ואני לא דתיה. למרות שאני אומרת לך שאני לא דתיה. אני רוצה ביום שבת לשבת בבית עם הילדים, עם הבעל, עם הבן שבא מהצבא – אני רוצה לשבת בבית ביום שבת ואני לא יכולה, אני נאלצת לעבוד. עכשיו, המחשבה להביא את יום העבודה ליום ראשון, אנחנו בעצם חוטאים בשתי מטרות. המטרה שיום שבת הוא יום מנוחה באמת אמיתי, ואני אתייחס לזה בסוף, בראייה שלי היהודית, אני לא חושב שהיא רק דתית היא גם יהודית, וגם דתית, אבל לא פחות יהודית וגם בהיבט הסוציאלי. בהיבט הסוציאלי, שוב אתה פוגע ביום השבת, אתה מנסה לעבור ליום ראשון ליום חופש, אם אנחנו כל כך רוצים יומיים ברציפות חופשה – בואו נעביר את זה ליום חמישי אחה"צ, לשישי – חמישי בלילה קניות, שישי קניות שישי שבת זה המנוחה, ויהיה גם

קניות ביום שישי, למי שרוצה עד כניסת השבת ולא פגעת באף אחד. לא באוכלוסיה הדתית ולא באוכלוסיה הכללית ולא בתעשייה בפרט. כשמדברים פה על האוכלוסייה הדתית, אנחנו צריכים להטמיע בתוכנו, שזה לא עניין של דתיים וחילונים. ממש לא. חברה, כמעט אין בית שיש שם מישהו דתי או משפחה מסורתית, ציבור האוכלוסייה מאד מגוון, מאד מעורב, ואם אנחנו רוצים לשמור על התא המשפחתי והיהודי שלנו והעם כמדינת ישראל, כמדינה יהודית, איך שלא יהיה, אתה תמיד נפגש באנשים, במפעל שלך עובדים גם דתיים וגם לא דתיים, שומרי תורה ומצוות, מדקדקים קלה כבחמורה, וזה לא שהם שומרים על תרי"ג מצוות, אבל הם יהודים. אז האבא ככה, האמא ככה, הבן ככה, הבת ככה – בסופו של דבר זה מרקם של חברה דתית יהודית וחברה ישראלית יהודית.

הנסיון שלנו לקרוע בין המדינה היהודית היחידה בעולם ותפישת העולם שלה, והאוכלוסיה הרבה המסורתית דתית, גם אם היא לא חרדית, אבל היא מסורתית ברובה הגדול במדינת ישראל, הרוב הגדול, לטעמי הוא חרדי מסורתי דתי, דתי-מסורתי. עכשיו, מסורתי לא חייב לשמור שבת. לא בהכרח שומר שבת, אבל הוא שומר על המסורת.

בעניין של תעסוקה נאמרו פה דברים ואני לא רוצה לחזור על דברים, על פגיעה שיכולה להיות גם בתעשייה, אני גם מדבר בכובע של שר התמ"ת, ההשפעה גדולה מאד. אנחנו יודעים שבעבר גם, כשתוחלת החיים היתה 40 שנה, ועבדו באותה שנה 80 שעות עבודה בשבוע, היום תוחלת החיים היא 80 ואנחנו עובדים 43 שעות ואפשר להוריד את זה אפילו ל-39. כך שיש בידינו גם את היכולות ואת הכוח לגוון ולשנות ולהתאים גם להווי היהודי הדתי.

עכשיו אני אנסה באמת לצטט את ברק, אני תמיד אוהב לצטט את המקורות שלנו, ותוך כדי זה אני אצטט –

אריק כרמון: הוא אדמו"ר גם כן,

אלי ישי: הוא הפך לאדמו"ר היום, נכון, אני מסכים אתך אריק, וכשלפחות נדבר בשמו, בפורום הזה, אז אני מניח שזה יצלל לפחות לחלק מהחברים טוב יותר. השופט ברק ובג"ץ, גם לפני כן, היתה פסיקה, למי שלא יודע, של בית הדין לעבודה, שפסק שיום שבת מתחיל ביום שבת בבוקר, דהיינו, אחרי חצות. עד חצות ביום שישי אפשר לעבוד, כלומר, בליל שבת, ביום שישי בלילה אפשר לעבוד. אני עררתי אז לבית הדין הארצי לעבודה, ובית הדין הארצי לעבודה קיבל את הערעור שלי, שיום שבת זה בכניסת שבת ולא בחצות הלילה. כך שאם אנחנו מדברים על שבת, ושעות כניסה של שבת ויציאת שבת, לשלב את העבודה ליום ראשון, או המשך עובדים כן ביום ראשון, או להשאיר את יום שישי ולהקדים אותו ביום חמישי, זה באמת שווה דיון. השופט ברק: רבות הן המדינות הדמוקרטיות באולם, רק אחת מהן היא יהודית, אכן טעם קיומה של מדינת ישראל היא בהיותה מדינה יהודית, וזה גורם מרכזי לקיומה. דבר היותה של ישראל מדינה יהודית מציע ביסודות קיומנו כאן, העם היהודי הקים את המדינה היהודית זו הראשית וממנה נמשך בדרך".

עוד מוסיף השופט ברק: "ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית הולמים יפה את האיסור על עבודה ועבודת מנוחה שבועית, שהיא שבת ליהודים, ויום ראשון או שישי למי שאינם יהודים. ומבחינה זאת הן הנימוק החברתי והן עניין הנימוק הדתי לאומי, ביטוי לכך הוא מביא גם כן את עשרת הדיברות, הדיבר הרביעי בעשרת הדיברות: שמור את יום השבת – ופה אני מצטט את המקורות, שמור את יום השבת לקדשו – אגב, גם ברק מצטט את זה, אז אולי זה יעשה פה משהו למישהו: שמור את יום השבת לקדשו כי כך צווח ה' אלוהיך, ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ביום השבת ה' אלוהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך,

ובתך ועבדיך ואמתיך ושורך וחמורך, וכל בהמתך – אז היו עובדים עם חמורים ובהמות – למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצילך ה' אלוהיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, על כן ציווך ה' אלוהיך לעשות את יום השבת".

אריק כרמון: היום עובדים עם טרקטור ואפשר להושיב עליו תאילנדי.

אלי ישי: לא מתנתקים גם מזה בסוף. אכן ההיבט החברתי הסוציאלי וההיבט הדתי לאומי של מנוחה שבועית, עובר כחוט השני בעולמה של ההלכה, הצטברותם של שני אלה הביא לכך כי שמירת השבת הפכה להיות מרכיב מרכזי של היהדות. ברוח דומה ציינה גם השופטת דורנר, כי היהדות שהנחילה לאנושות את הקונספציה של יום המנוחה השבועי, זה מעניין מה שאומרת דורנר, זה האנושות היהודית, היהדות שהנחילה את זה לאנושות כולה, קדשה את יום השבת כיום המנוחה של בני העם היהודי. יום השבת הוא ערך לאומי לא פחות מערך דתי, השבת היא היצירה הגאונית ביותר – אני חושב שיש עוד כמה דברים גאוניים שם, אבל – של הרוח העברית, היא מצטטת את ביאליק ואת אחד העם שאמר מי שמרגיש בלבו קשר אמיתי עם חיי האומר בכל הדורות הוא לא יכול בשום אופן לצייר לו מציאות עם ישראל בלי שבת ממלאכתו.

עכשיו, אני רוצה להתמקד באמת במה שקורה לנו בחברה הישראלית, ופה דווקא לצטט את שלי יחימוביץ, שהיא לא נמנית בין חברי, היא לא דואגת לשמירת שבת כהלכתה, אבל אם מסתכלים בפן הסוציאלי, אני חושב שהמאבק כנגד שעות עבודה ומנוחה, שזה חוק סוציאלי וחוקקו אותו עוד לפני שאני נולדתי לפחות, לא בא על הרקע הדתי. הוא מסתמך גם על הרקע הדתי, אבל החוק סוציאלי לחלוטין, והוא גם טוב, דבר שנלמד מהעולם כולו. אפרופו למידה מהעולם כולו.

התפישה שרווחה, לצערי הרב, כנגד שעות עבודה ומנוחה, זה רק בגלל שהדתיים רצו את יום השבת. ז"א אם אני לא הייתי מדבר אף פעם על שעות עבודה ומנוחה כערך עליון דתי כשבת, אז יכול להיות בהחלט שהדבר הזה היה מתקבל בצורה אחרת לגמרי. אבל כשהדתיים מדברים, או ששר העבודה והרווחה רחמנא ליצלן, הוא מש"ס, ובמקרה הזה גם שר התמ"ת, אז כשהוא הולך לציין את שעות העבודה והמנוחה, אז זה מאבק שצריך להיות בין מפלגות שהן אולי אנטי דתיות או מפלגות שדרך אחרת יש להן, כנגד הדת. דת זה מלחמה דתית. לא כך היא. שעות עבודה ומנוחה זה ערך סוציאלי מעין כמוהו. ואני לא מסתיר, אני הייתי רוצה לתקן עולם במלכות שדי, אבל אני ריאלי, ואני מדבר על שעות עבודה ומנוחה גם בהיבט הדתי וגם בהיבט החברתי סוציאלי.

זה צריך באמת לטפל, ולכן זה קיים במסגרת אכיפת שעות עבודה ומנוחה, אכיפת חוקי עבודה, התוספת שקיבלנו מהאוצר, יהיה גם כן באופן שוויוני גם לגבי אכיפת שעות עבודה ומנוחה כמובן. לגבי הרעיון, ואני בזה אסיים, הרעיון של יום המנוחה הנוסף של יום ראשון, גם בהיבט הכלכלי, מבחינתי גם בהיבט התעשייתי, ואני מייצג את התעסוקה ואת המסחר, הדבר הזה יגרום לזעזוע קשה. לא נכון לבצע אותו ולא נכון לעשות אותו, זה יהיה הרבה יותר קשה מאשר להפוך, אם כבר רוצים ללכת ולהדמות או לפעול גם במסגרת שני ימי חופשה בשבוע, אפשר כבר להתחיל לעבוד, בלהרחיב את ההסכם הקיבוצי, עשיתי את זה בשנת '96, אפשר להתחיל לעבוד, להקים צוות עבודה, איך אנחנו עושים את זה, איך אנחנו עובדים עם 39-40 שעות עבודה, בשביל להתחיל ביום חמישי אחה"צ לשמור על השבת, על הערך החשוב שלנו, אז אם זה יתחיל ביום חמישי אחה"צ או בצהריים, ושישי שבת – אז זה יהיה בהרבה יותר טוב לכולנו.

אגב יום הלימודים, אני חושב אחרת לגמרי. לא קשור לרשת החינוך שלנו. אגב, אם ילכו במדינה ללימודים רק חמישה ימים בשבוע, אני מודיע לך: בימי שישי אני אעשה קיטנות. אני מעדיף שהציבור הזה, שהילדים והנוער בימי שישי לא יסתובבו ברחוב, שזו בעיה אחרת לגמרי. אנחנו לא מתייחסים לזה. אנחנו רוצים חמישה ימים בשבוע גם בבתי"ס? נכון. הרי מה שקרה במסגרת ההסכם הקיבוצי שהרחבתי בשנת '96, העסקים הקטנים זה לא תפשו וגם לא בהוראה. לא בבתי"ס. אין שום בעיה. אם אנחנו רוצים ללכת על כזה מהלך של יום שישי בבתי"ס לא יעבדו, חייבים ללכת למסגרת לימודית כמו השלמה, חוגים, לא חסר מה לעשות בימי שישי, אבל שהנוער הזה לא יסתובב ברחוב בימי שישי. אני למשל, תראה, הרבה דברים, הזמן שלי עוד מעט נגמר, אני מניח שייתן לי עוד איזו דקה אחת כמו לכולם, לפחות לא יפלה אותי לרעה, אני במסגרת החינוך, מעיין החינוך התורני, יש הרבה מה ללמוד משם. זה לא סוד. הרי ראינו מה קורה במערכת החינוך הישראלית וזה לא הזמן לדבר על זה, זה לא הדיון. מה קורה בפשע, בלימוד, בסמים, בכבוד למורה, בחינוך ובדרך ארץ. לצערנו הרב, מה לעשות זה השתנה. התלבושת של פעם, העמידה לכבוד המורה, הכבוד, והדרך ארץ – זה לא קורה היום. לתת לך דוגמאות למה שקורה בחברה הישראלית? באמת מדאיג מאד. אז יש הרבה מה ללמוד ממעיין החינוך התורני. אם אתה מדבר על יום המנוחה, על אותו יום של יום מנוחה שבועית, כולל בימי שישי – האמן לי, אני יכול ואני אאבק על כך, שזה לא יהיה רק במעיין החינוך התורני, כי דאגתי לכל אזרחי מדינת ישראל. כשאתה מדבר, אני לא רוצה שיתחילו לתת חוגים לעשירים בימי שישי ולעניים עוד הפעם. כשאתה אומר לא חובה – אני מוכן להביא מדריכים ומדריכות ובני נוער, ותיכונים שיתחילו וילמדו וישקיעו בבני הנוער בימי שישי. איך אתה מבצע את זה בפועל? צריך

לבדוק את זה אפילו בחקיקה, או בכל מיני הסכמים. אני אגב, לא בדעה שכל דבר חייב חקיקה. הסכמים קיבוציים, צווי הרחבה, הסכמים של הסתדרות – תעשיינים – ממשלה תופשים והם חזקים לא פחות מאשר החקיקה. לא כל דבר צריך לכפות בחקיקה. לסיום: בימי שישי – בייגה שוחט: אני רוצה להגיב, מכיוון שהעניין נדון בשעתו בממשלת רבין, והיו מחשבות על זה, אם זה נשאר במסגרת חובה, אפילו שזה קיטנה או חוגים או משהו כזה – זה פוגע בחלק מהרעיון של האפשרות לצאת ליומיים חופש.

אריק כרמון: בייגה, תן קודם לשר לסיים ואח"כ תעיר.

אלי ישי: כשאתה אומר חובה, יש הבדל בין חובת נוכחות של ילדים מול הורים שרוצים לצאת עם הילדים שלהם לחופשה, אפשר לעשות הסדר מסוים. קודם כל החובה לבצע את זה מפני שצריך לוודא שהילדים לא יהיו ברחוב. עכשיו, איפה הילדים יהיו ומתי יוצאים הילדים שלך לטייל בסוף שבוע? אין שום בעיה בזה. אבל אני צריך לדעת מצד אחד, מעבר לרעיון הטוב והנפלא הזה, יש אחדות לכל ילדי ישראל, ולא דווקא למעיין החינוך התורני. אני צריך לוודא שילדי העניים האלה, שבוודאי לא הולכים לסוף שבוע לבית מלון, הם נשארים, האבא לא יודע איפה הוא נמצאת, האמא לא יודע איפה היא נמצאת, אני צריך שהילדים האלה יהיו במסגרת. החובה היא המסגרת.

אריק כרמון: אלי, תודה רבה, יופי. אני יודע שח"כ סילבן שלום שהיה שר האוצר עסק בנושאים האלה גם, ואני בטוח שהאינפוט שלך מאד יועיל. בבקשה.

סילבן שלום: בוקר טוב לכולם, קודם כל אני רוצה לברך את אריק על ההחלטה לעשות את זה בחיפה, למרות שהיום זה נראה קצת רחוק מיום ההחלטה, אבל עדיין יש לזה משמעות. קודם כל, כשזה יוצא כל פעם למקום אחר, לדעתי זה דבר נחמד. כשזה הגיע לירושלים זה קיבל את המכובדות של

ירושלים, אבל גם להגיע לכאן, למרות שהיה קשה להכנס לחיפה, הופתעתי מאד מהפקקים בבוקר.

אריק כרמון: אף פעם לא יהיה בתל אביב.

סילבן שלום: או.ק.י. דבר שני, אני חושב שהנושא הזה הוא מאד חשוב וטוב שעוסקים בו. אני חושב שיש לו משמעות גדולה. אני חייב לומר, גם כווידוי, שכשר אוצר השתעשעתי ברעיון, לקראת סוף תקופת כהונתי, ולצערי הרב לא היה לי את הזמן לנסות לפתח את הרעיון, אבל אני חושב שזה דבר מאד מאד חשוב, שההתייחסות אליו צריכה להיות הרבה יותר רצינית מאשר היתה עד היום. אני רוצה לומר שלדעתי, אין לזה שום קשר לשבת. אני רק רוצה להגיד לאלי יידי, שבסקר שהיה ב-yonet בעניין הזה, זה פשוט מדהים. בקרב כלל הציבור 45 אחוז מעדיפים את יום שישי. רק 37 אחוז את יום ראשון ו-18 אחוז זה לא משנה להם. אבל בקרב הציבור הדתי 44 אחוז מעדיפים את יום ראשון ו-38 אחוז מעדיפים את יום שישי.

אלי ישי: אני מבין את זה, גם אני רוצה את זה ככה, אבל הם לא יודעים שביום שישי ממשיכים לעבוד עד שעה מאוחרת. את זה הם לא מבינים.

סילבן שלום: תכף אני אכנס לזה, לא צריכים לזלזל בהם. הם יודעים בדיוק על מה מדובר.

אלי ישי: דקה, אני לא מזלזל בהם בכלל. הם אומרים את זה בראיה מאד מפוכחת ובצדק. הם לא רוצים שיהיה חילול שבת, הם מעדיפים שחילול השבת יעבור מיום שבת ליום ראשון, שיהיו קניות ביום ראשון. זו הכוונה שלהם. אבל אם אתה מנתח את זה בשאלה נוספת על יום חמישי או שישי, זה נראה אחרת.

סילבן שלום: טוב, עברו למעלה מ-2 דקות ועוד לא התחלתי, אבל זה בסדר. אני חושב שהנושא הזה הוא לא נושא דתי. ומה שאמר ד"ר שיינין מקובל עלי לחלוטין: לאיזה עולם אנחנו שייכים. ודרך אגב, זה לא רק העולם

הנוצרי. גם בסין עברו לשבת – ראשון, גם ביפן לשבת ראשון ואפילו בטורקיה. כולם לא עובדים שבת ראשון, כי הם מתאימים את עצמם לעולם. כי היום יש גלובליזציה מוחלטת וכולם צריכים להתאים את עצמם למה שקורה בעולם. זה לא עניין ישראלי וזה לא עניין יהודי וזה לא עניין נוצרי, או לא עניין מוסלמי. ולכן אני חושב שכאשר מדברים על ההתנגדות לעבודה ביום שישי, אני פשוט רוצה להזכיר, כי כנראה שכחנו, עד לפני פחות מ-20 שנה, כולנו עבדנו ביום שישי. זה פשוט דבר שהיה. כאילו נשכח לנו לגמרי. נולדנו עם העניין של עבודה של חמישה ימים בשבוע, ואי אפשר לחזור לזה בכלל. עבדנו ביום שישי, אי אפשר להגיד שזה היה היום עם הפריון הכי גדול, אולי פריון כן, אבל תפוקה הכי גדולה, אבל עבדנו גם בימי שישי.

בואו נזכור שגם היום 40 אחוז עובדים ביום שישי, זה לא שלא עובדים. עובדים. לכן, אני חושב שהיום אין לנו יום שבתון אמיתי. אין. זה לא יעזור. ברגע שאנחנו נמצאים במצב שבו יום שישי בעיקר בחורף הוא חצי יום, ומיד לאחר מכן סוגרים את כל החנויות, סוגרים כל מקום, אין תחבורה ציבורית – זה לא יום שבתון. האפשרות היחידה שיהיה יום שבתון זה אם זה יהיה ביום ראשון. מה יקרה אם תהיה תחבורה ציבורית ביום ראשון? הרי זה יהיה דבר מדהים. אותם אנשים דתיים יוכלו בבוקר לצאת עם הרכבת שעליה דיבר שיינין, ולנסוע לצפון ולדרום, לנסוע עם הרכב שלהם, אנחנו נראה פשוט שינוי דרמטי. אני חושב שהגברת הפעילות הכלכלית ביום ראשון תהיה פשוט זריקת מרץ אדיר לכלכלה. זה לא עניין של שפיים. כמה הולכים לשפיים, אז שפיים תמיד מפוצץ. כמה נוסעים לשפיים? לפי דעתי, חלק שולי ואפסי. אבל אם יהיה פתוח כל מקום ביום ראשון, אנחנו נראה את כל עם ישראל צובה על המקומות האלה, והיום הזה יוקדש לבילויים, לטיולים,

למסחר, לפעילות ספורטיבית, נעביר גם את כל משחקי הכדורגל ליום ראשון. כבר תהיה ברכה בעניין הזה.

ולכן אני חושב שזמן איכות משפחתי, בעיקר לציבור הדתי, שכיום לא יכול לצאת לבילויים, פשוט לא יכול. אנחנו רואים תמיד מה קורה בחול המועד פסח ובחול המועד סוכות, כל מרכזי הבילוי והטיולים הם כולם חובשי כיפות, כולם, בגלל העובדה שהם יכולים לנסוע. ביום העצמאות, בפורים, אנחנו רואים את אותם האנשים יוצאים בפעם הראשונה לטיול, והאפשרות לעשות זאת. פרק הירקון בחוה"מ פסח פשוט מלא באלפים של אלפים רבים של חובשי כיפות ואתה רואה את זה יום אחרי יום. כך שאני חושב שתהיה הגדלה של מעורבות הציבור הדתי, גם בתחומים שהיום הוא לא מעורב בהם מספיק, גם בתרבות וגם בספורט, מאחר ותהיה לו חשיפה אליהם, שהיום היא לא קיימת.

לדעתי זה גם יביא, אלי, בדיוק לעניין ההפוך, שאנשים לא יעבדו בשבת, כי אם יעבדו ביום ראשון וזה יהיה היום של הבילויים, לא יהיה צורך לפתוח בשבת. למה היום פותחים את המרכזים האלה בשבת? כי זה היום החופשי היחידי ואומרים: יבואו לקנות אצלנו ביום המנוחה. אבל אם יהיה את יום ראשון, לא יצטרכו לפתוח את שבת, אפשר כל יום, אבל הם פותחים בשבת כי הם רוצים לנצל את העובדה שלאנשים יש זמן פנוי, שיבואו לקנות. אבל הם לא יצטרכו את זה. זה יהיה ביום ראשון, יבואו בהמוניהם לקנות ביום המנוחה הזה. ואני חושב שגם אנשים שיעבדו אז ביום ראשון, לא תהיה בעיה דתית הלכתית בעניין הזה, גם לא על חוק שעות עבודה ומנוחה. זה נותן מנוחה טובה יותר לאנשים ולעובדים. פשוט מנוחה טובה יותר, כאשר אנשים מגיעים לשבת ראשון של מנוחה שלמה, זה גם ממלא את המצברים, אין מה לעשות. ולא כשאנחנו נמצאים ביום וחצי כזה, כשבקושי אפשר לעשות משהו.

בכלל, מדברים הרי רבות על אובדן התוצר, ואין ספק שזה העניין המרכזי. כי אם אנחנו נלך לקריסה, אז זה לא שווה. אבל אני נזכר באותן אמירות בדיוק, אנחנו כאילו נולדנו עם חמישה ימים. כאשר דובר על מעבר לשבוע עבודה של חמישה ימים, דיברו על חוק התפוקה השולית הפוחתת – אותו הדבר בדיוק, כאילו אני יכול לצטט מילה במילה ממה שנאמר אז, פשוט מילה במילה, ואמרו שהשעה התשיעית תהיה שעה שאנשים לא יעבדו בה, וברור, חוק התפוקה השולית הפוחתת תמיד עובד. אבל האם מאז התוצר שלנו ירד או עלה? האם מאז הפירון שלנו ירד או עלה? המעבר לשבוע עבודה של חמישה ימים, אין דומה מדינת ישראל של שנות השמונים למדינת ישראל של המאה ה-21. ולכן אני חושב שגם בעניין הזה צריך לזכור מה קרה אז. נכון, שאי אפשר להגביר עד אין סוף, לפי זה תעבוד יומיים בשבוע ותגדיל את זה ל-12 שעות עבודה, יש איזשהו קו מסוים שזה כמובן כבר לא אפקטיבי, אפילו זה נותן אולי תוצאה שלילית. העבודה ביום שישי, כמו שהיתה בעבר, יכולה להיות חמש שעות בחורף, שש שעות בקיץ, ואם יש את השעתיים החסרות – בין שני לחמישי, על ארבעה ימים להגדיל בחצי שעה.

זה מביא לבעייתיות מסוימת. מעונות היום יצטרכו להתאים את עצמם בחצי שעה נוספת כי גם אז אמהות עובדות שצריכות להוציא את הילדים ממעונות היום יצטרכו להגיע אז. כאשר אנחנו מדברים על מערכת החינוך, בייגה יודע, אולי אחרים לא יודעים, המורים עובדים חמישה ימים בשבוע. מישהו חושב שהמורים עובדים ששה ימים בשבוע? אם הוא חושב כך – הוא טועה. כי המורים עובדים רק חמישה ימים. אבל כל אחד בוחר את היום החופשי שלו, או שלפעמים כופים עליו, מנהל ביה"ס לפעמים כופה עליו שהוא עובד ביום שישי, אבל הוא מקבל יום חופש אחר. כך שכבר כיום עובדים חמישה ימים, רק מה,

מחזיקים את התלמידים שמגיעים ב-8 מתוך זה שעה אחת זו שעת חברה, שעה אחת שמים שם שעת התעמלות, בקיצור – סתם, להחזיק אותם באיזו קיטנה כזאת.

אני לא חושב שהדבר הזה מסייע במשהו. אבל יכול להיות שאם ביום ראשון יהיה יום חופשי, אז ילמדו ארבע או חמש שעות אבל ילמדו אותן מלאות, לא תהיה בעיה. כמובן שצריכים לעשות התאמה, ואם היינו מגיעים ליישום הרעיון של יום לימודים ארוך, זה היה פותר את העניין ומביא כמובן מזור. התעשייה מפסידה נאמר, בהגדרה, ממצב של מעבר כזה לשבת ראשון, אבל אם זו תעשייה שמוכרת בארץ, באופן טבעי, לדעתי, תהיה הגברת מכירות של המוצרים שלהם בצורה דרמטית, בגלל הגדלת הקניה, בגלל הגדלת פעילות המסחר, כך שאנחנו נהיה במצב שבו הם יוכלו לשווק את מוצריהם בצורה הרבה יותר טובה. אלה שעובדים לייצור צריכים למצוא את הפתרון. אני לא אומר שהפתרון הוא מלא ושלים.

הבורסה. הבורסה תצטרך לעבוד ביום שישי רק חצי יום, זה לא פשוט, בעייתי, צריכים למצוא לזה איזשהו פתרון מסוים. עדיין גם ביום ראשון כשהבורסה עובדת, היא עובדת לבד מול כל העולם, אולי במדינות דרום מזרח אסיה, מדינה מסוימת עובדים. אבל כאשר אומרים שהפעילות הכלכלית ביום שישי לא תתאים את עצמה לארה"ב, הרי כבר היום הפעילות ביום ראשון לא מתאימה את עצמה לארה"ב. אז מה? יכולים לעבוד באיזה שעה שרוצים ביום ראשון, רק היא לא מתאימה את עצמה לא ל"ארה"ב ולא לאירופה. אבל אם ביום שישי הבורסה תעבוד, היא תתאים את עצמה לאירופה.

נותני השרותים – אני בכוונה מעלה גם את הבעייתיות. נותני השרותים כמו בנקים, משרדי ממשלה, דואר – יכול להיות שהירידה במספר ימי הפעילות תוריד את רמת השרות, אבל גם היום בבנקים עובדים חמישה

ימים, העובדים. זה שנותנים שירותים בחלק מהמקומות גם ביום שישי – נותנים בצורה חלקית, נותנים בצורה כזאת ואחרת, חלקית מאד. אין מצב של יום שישי פתיחת סניפים מלאה בכל מקום כמו שאתה רגיל. אבל גם בצרפת נמצא, דרך אגב, כי ירידה במספר שעות העבודה הביאה לעליה משמעותית בפריז. עכשיו, ניתן יהיה לצפות שזה גם יביא להתייעלות.

לסיכום, ואני לא רוצה להאריך, כי באמת יש לי הרבה מאד מה להגיד על העניין הזה, אני מאד מקווה, אפילו שתהיה לי את ההזדמנות, ואם לא לי – אז לאחרים, שיהיו במוקדי קבלת ההחלטות, להרים את הדגל הזה, לדעתי זאת מהפכה חיובית, מהפכה חיונית, שתחבר אותנו לעולם, שתביא לכך שאנחנו פשוט נהיה מדינה אחרת, פחות עצבנית, מדינה שיש בה מנוחה אמיתית, מנוחה שהנופש בה הוא נופש אמיתי, מדינה שהמסחר בה מתנהל בצורה טובה ונכונה, יקטין את המתח בין דתיים לחילוניים, יגביר את המעורבות של הציבור הדתי בתרבות הפנאי, אם זה טיולים, אם זה תרבות ואם זה ספורט, ובא לציון גואל.

אריק כרמון: תודה רבה. ברשותכם, אני מבקש לזהות אורח שביקש להצטנע, הוא יושב בפניה, ד"ר דניאל קאופמן, הגיע במיוחד, איש הבנק העולמי, ד"ר קאופמן ישתתף בדיון אחה"צ והוא ירצה לנו הערב. אני הזמנתי את דניאל, למרות שהוא מקשיב לתרגום, הוא גם מדבר עברית, מתי שהוא ירצה להתערב, אם לא במושב הזה אז במושבים אחרים, תודה לך ד"ר קאופמן. נרשמו בינתיים לדיון שניים. אני רוצה לעודד אתכם להצטרף לדיון אח"כ, בינתיים נרשמו כבר שלושה: שאול יהלום, ציפי גליאן ודוביק לאוטמן. אנא תוודאו שאני רושם אתכם, ואני מבקש מאדם שהנושא נוגע לו מאד, מר שרגא ברוש, נשיא התאחדות התעשיינים ויו"ר וועדת התאום. שרגא – עשר דקות, בבקשה.

שרגא ברוש: ברשותך, אני הייתי רוצה לקחת דקה מהעשר דקות, ולנצל את הכנס הזה, כי אני לא חושב שיכולה להיות במה טובה יותר מהכנס הזה בפניה לראש הממשלה, למנות שר אוצר, לא בעוד שבוע, אלא היום מחר. אני לא יודע אם כולם מבינים את המשמעות, אני בטוח שמבינים ברמה התאורטית, אבל זה חודשיים שאין שר אוצר במדינת ישראל והיום כשאנחנו עומדים, הממשלה רוצה תוך פחות מחודש להחליט על תקציב – שום דיון רציני, בטח לא עם המגזר העסקי, בעוד שבוע ימנו שר אוצר, מה הוא יכול להספיק לעשות, מתי הוא ישב עם אלי ישי על תקציב המדען, מה הוא יודע מה זה תקציב המדען. אז אם היה צריך ראש הממשלה את השבוע כדי לשכנע מישהו מאלה שיושבים בחדר הזה, למשל, את אלי הורוביץ שייקח על עצמו את התפקיד, אז אני מבין, שווה להשקיע שבוע. אבל אם הוא צריך בשביל להחליט בין 1-2-3 אז אני חושב שאפשר להחליט מהר, והמהירות הזאת חשובה לנו מאד מאד מאד. אני רוצה להזכיר לכם, שבוע הבא ביום שלישי נגמרים 14 יום של סכסוך עבודה. אנחנו צפויים לשביתות במשק, אף אחד לא מתייחס, כאילו זה דבר טריוויאלי. שר אוצר הוא קריטי היום. ועכשיו, לנושא, ברשותכם. (אני אסתדר עם 9 דקות)

אריק כרמון: זה מהתקציב של שר התמ"ת, קיבלת. הוא גורע מהתקציב שלו. דבר. שרגא ברוש: רבותי, בעיני יש הבדל גדול מאד אם אנחנו מדברים על חמישה ימי עבודה או אנחנו מדברים על 4.5 ימי עבודה. אם אנחנו מדברים על 5 ימי עבודה, ואני מבקש להתייחס לחמישה ימי עבודה, למרות שיש לי ספק גדול אם המערכת הפוליטית יודעת לעשות חמישה ימי עבודה כמו שאני אתאר אותם, בעיני זה מתחיל בזה שיום שישי הוא יום עבודה של 7 שעות, לא 6 ולא 5 ולא תרגום של העניין. שבע שעות. גם אם צריך להתחיל לעבוד חצי שעה יותר מוקדם, אבל הוא שבע שעות מלא.

הדבר השני, שיתר ארבעת ימי העבודה הם ימים של 9 שעות, ולא 9.5 ולא שום דבר אחר, והחשיבות של שני הדברים האלה, אנחנו מגיעים ל-43 שעות עבודה, ו-9 שעות, נניח שזה דבר שהתפוקה השולית הפוחתת זה משהו נסבל, ו-7 שעות זה משהו שנניח שהפעלת המפעל, הפעלת המכונות, כל התהליך הזה איכשהו ב-7 שעות. למרות שגם פה יש מחיר ואני אדבר עליו עוד דקה. הדבר הבא זה שרותי הובלה, הנמלים, ההובלה היבשתית, חייבים לעבוד 6-7 ימים בשבוע. אנחנו לא יכולים ח"ו שזה יעבוד 4.5 או 4 ימים, או כל מיני פטנטים כאלה, העומס על הכבישים יהיה בלתי נסבל, הצפיפות בנמלים תהיה בלתי אפשרית, האניות פשוט לא יהיו פה והנזק יהיה אדיר. כך שזה נושא שחייב יהיה לעבוד שבוע מלא.

חלק מהשרותים יהיו חייבים להנתן בימי ראשון, גם אם במתכונת מצומצמת, אם זה בנקים, אם זה דואר וזה אחרים, כי לא נוכל לסבול העדרות של עובדים, על מנת לעשות סידורים בימים אחרים, כי אז זה יום של 9 שעות, כבר הולכים ולא חוזרים וההפסד יהיה הפסד מבחינתנו נוראי.

מדיניות ליברלית של מתן אישורי עבודה בימי ראשון, שלא כמו שבת, יום ראשון ברגע שהמפעל או העסק צריך לעבוד, ומגיע למסקנה שהוא צריך את זה ברמה הכלכלית, הוא צריך לקבל את האישור לעבוד, כאשר העלויות של היום הזה יהיו על פי שעות נוספות, חוק שעות עבודה ומנוחה ולא ח"ו עוד יום שבת עם 200 אחוז ועם כל המשמעויות הכספיות האלה. גם אז אנחנו מעריכים שהעלות תהיה הפסד תוצר של בין 1 ל-1.5 אחוז, וזה לא דבר קטן, זה 8 מיליארד שקלים, זה לא דבר שהולך ברגל. אבל מצד שני, אני חייב בהגינות לומר, גם היום מאד לא נוח לעבוד מול העולם, והתעשייה סה"כ תעשייה מייצאת, מאד לא נוח לעבוד מול העולם כשהם עובדים ביום שישי ואינם ביום ראשון, ואנחנו

עובדים אחרת. הרבה מאד נאלצים, גם אם המפעלים לא עובדים ביום שישי, ויש הרבה מאד מפעלים בחמישה ימי עבודה, המשרדים עובדים כדי לתקשר עם הלקוחות, עם כל העולם וזה באיזשהו מקום איזשהו יתרון.

הדבר השני שאנחנו לא מזלזלים גם פה, זה ההיבט החברתי. אני לא חושב שאנחנו מנותקים, הכלכלה והחברה הולכים ביחד, ובהחלט יום כזה שיהיה בין יום מנוחה, בין יום לתרבות, בין יום לדברים אחרים, במגבלות שאמרתי קודם, ואני מתחיל, בזה שהחקיקה תהיה כזאת שיום שישי הוא 7 שעות עבודה, ואחרת מפה מתחילה גלישה שמבחינתנו היא בלתי אפשרית.

אם מצד שני זה ילך ל-4.5 ימי עבודה, אז ההתנגדות שלנו היא מוחלטת. ואנחנו לא רוצים אפילו להכנס לדיבור על העניין הזה. כי מ-4.5 מהר מאד אני יכול לראות איך אנחנו נמצאים ב-4 ימי עבודה, ומשם זה פשוט קטסטרופה. אז אלי ישי, ואני מכבד אותו מאד, ידבר על קיצור שבוע עבודה, אנחנו לא שם, אנחנו צריכים את ה-43 שעות האלה, אין לנו את הלוקסוס הזה. העלות אז תהיה 24 מיליארד שקלים, מתוך זה בסקטור העסקי 20 מיליארד, בתעשייה 6 מיליארד, אנחנו לא יכולים לעמוד בזה. הנזק הוא אדיר, אני לא חושב שצריכים להרבות מילים, ולכן אני ניסיתי את העמדות שלנו להעמיד בצורה מאד ברורה בעד ונגד, חמישה ימים במגבלות האלה שאמרתי בחקיקה ברורה ומוחלטת שאני מאד סקפטי, כן. 4.5 ימים – עם שום פשרה וזה, במפורש לא. תודה.

אריק כרמון: תודה רבה שרגא. עו"ד אוריאל לין, נשיא איגוד לשכות המסחר בישראל. אוריאל לין: טוב, אני רואה שכולם מאד מודאגים מזה שראש הממשלה טרם מינה שר אוצר, אבל אני יכול להבטיח לכולכם, שראש הממשלה כבר החליט מי

יהיה שר האוצר, זה רק שאלה של הודעה, כך שאין לנו יותר מדי, וקריאתו בוודאי של מר שרגא ברוש, נופלת על אוזניים קשובות. אין ספק לגבי הנושא הזה שאנחנו מדברים היום, שיש תועלות במהלך כזה כמו יום ראשון יום שבתון נוסף בישראל. יש תועלות, יש נוחיות מול העולם, יש את המע"מ מול ה-OECD וכו' ואני יכול להבטיח לכם שאני בטוח, שגם המכירות המקומיות תעלינה. יכולתי לומר אהלן וסהלן, למה לא, קדימה. אבל אנחנו מוכרחים להתייחס לנושא הזה בשני קריטריונים מרכזיים. הראשון זה אופיה המיוחד של מדינת ישראל, ואל נתעלם מכך. אל נשלה את עצמנו שאנחנו נשנה את זה, ואני גם אומר לכם, אני מרגיש מחויבות. יושב כאן מולי ח"כ יצחק לוי, היינו שותפים לחקיקת חוק יסוד כבוד האדם וחרותו והוא הציע ויזם שבחוק זה, זה לא ייאמר רק שמדינת ישראל היא מדינה דמוקרטית, אלא מדינה יהודית ודמוקרטית. וזהו עיקרון שמנחה גם את כולנו חילוניים ודתיים.

עכשיו, אנחנו חייבים להתייחס לאופיה המיוחד של ישראל. אנחנו חייבים להתייחס בנושא הזה לשאלה מרכזית אחת: תפוקות העבודה בישראל יעלו או ייפגעו כתוצאה מהמהלך, כי זו הבעיה הכלכלית המרכזית של מדינת ישראל וגם אני חושב כי פרופ' אמיר ברנע ציין את זה. תראו, אנחנו מקבלים לחלוטין את העמדה שאמר פרופ' אמיר ברנע, והגענו לזה גם במסלול בדיקה עצמאי שלנו: יום שישי אינו יכול להיות יום עבודה מלא. נקודה. ובואו לא נעסוק באשליות, באמת. מישהו מאמין כאן שיום שישי בישראל יכול להיות יום עבודה מלא? יגידו לי 6-7 שעות, יגידו 5 שעות, אז אנחנו נבטל את יום ראשון, נקבע שיום ראשון הוא יום שבתון, ובמהלך הזמן ובלחצים וכו', יום שישי יכורסם ויגיע למצבו כיום. מה אנחנו עוסקים באשליות? הרי יש לנו איזשהו יום השישי טבוע בתרבות הישראלית, במסורת, הייתי אומר לא

רק של הדתיים אלא גם של החילוניים. אנחנו מנסים, אם אנחנו היינו באים ואומרים היום שיום ראשון יהיה יום שבתון, אנחנו מנסים לעשות מהפך בתרבות, בחשיבה, במסורת ובכל הרגלי ההתנהגות שכבר התפתחו בישראל ולהגיד: אנחנו עכשיו נשתלב ונהיה ביחד עם העולם. זה לא ילך. משום שיום שישי, כפי שאמר פרופ' ברנע, אינו יכול להיות יום עבודה ארוך ומלא, ומשום כך יום ראשון אינו אלטרנטיבה. כי משמעו של דבר, שאם ביטלת את יום ראשון כיום עבודה, אתה יוצר בישראל מצב שאנחנו נגיע בסופו של דבר, ל-4 ימי עבודה. ואני יודע, אנחנו נדבר על הרבה תועלות, נדבר שזה אפשרי, נדבר בעולם וכו' וכו', אבל אי אפשר להתעלם, לא מהאופי המיוחד שלנו, לא מהתרבות שלנו, לא מהמסורת שלנו, ואני רוצה להגיד לכם, אני גם רואה בזה הרבה דברים חיוביים.

הרי כולנו יודעים היום, כפי שנאמר כאן בעבודה, שביום שישי היום עובדים לא יותר מאשר 40 אחוז מהאנשים. באופן טבעי, נוצר כאן מהלך שיום השישי הופך להיות יום מנוחה, לא יום של עבודה, המהלך הזה נעשה בצורה הדרגתית, טוב שהוא נעשה בצורה הדרגתית, טוב שהוא גם נעשה מבלי שהכרזנו רשמית על יום שישי כיום שבתון. זו כרגע צורת ההתפתחות הטבעית במדינת ישראל, שאני חושב שהיא התפתחות נכונה.

עכשיו, אני גם מסכים עם ההנחה שנקבעה כאן, שצמצום ימי העבודה בישראל, או הכרזה של שישי או ראשון כיום שבתון, לא יגדילו את השתתפות האוכלוסייה בכוח העבודה, ואני לא רוצה להאריך. אני חושב שזה בא לידי ביטוי בניתוח שפרופ' ברנע נתן לנו את זה. אין שום ספק שזו אחת הבעיות המרכזיות ביותר בכלכלה ובחברה הישראלית. השינוי הזה לא יקדם אותנו, השתתפות האוכלוסייה בכוח העבודה לא תעלה, על אף שחושבים שאולי כן.

עכשיו, תראו: מה בעצם יש לנו היום? יש 365 ימי עבודה בשנה, לא, סליחה, לא, 365 ימים בשנה, לא ימי עבודה. שבתות 52, יום שישי 52, ימי חגים על פי החוק 11, ואם אנחנו גם נחליט שאנחנו רוצים שיום ראשון יהיה יום שבתון, אנחנו נאבד לאחר מכן גם את הימים של יום שישי, נאבד עוד 40 ימי עבודה, ובסופו של דבר מדינת ישראל תצא עם 210 ימי עבודה בשנה. זו תהיה התוצאה האמיתית, והאם לזה אנחנו באמת רוצים להגיע? אז אני יודע, אפשר לדבר המון על התועלות, ואני מקבל את כל מה שאמר סילבן שלום, שיש לזה תועלות חברתיות וכו', אבל מוכרחים להבין, יום שישי לא יהיה יום עבודה מלא. ואנחנו נמצאים בבעיות קשות של השתתפות האוכלוסייה בכוח העבודה. אנחנו יודעים היטב שאצלנו רמת ההשתתפות זה 55 אחוז בגילאים 15 עד 65, לעומת ה-OACE שזה מגיע קרוב ל-70 אחוז. ואנחנו יודעים מעבר לכך שאנחנו לא עובדים מספיק ואין מספיק השתתפות, והשינוי הזה הוא גם לא סימטרי במובן של תפוקת עבודה. כשאתה מוסיף שעת עבודה בשבוע לאותם חמישה ימים שכאילו נותרים ואתה מוריד יום אחד, אין לך את אותה תפוקה בשעה הנוספת הזו, שיש לך ביום עבודה רגיל. לא כולם מותאמים לכך. נשים שהיום נמצאות במעגל העבודה, תהיה להם בעיה לעבוד יום עבודה יותר מלא. גם היום אתם יודעים היטב, שנשים, בפרט נשים שהן אמהות, גומרות את העבודה בשעה 4 וכך צריך להיות, כדי ללכת הביתה ולטפל במשפחה. עכשיו, ניתן להן עוד שעת עבודה? זה גם כן גורם היום מתחים. זה יפריע מאד לשילוב נשים בעבודה, קודם כל אלה שכבר משולבות בעבודה והן אמהות ואלה שתהיינה אמהות בעתיד. אנחנו נאבד גם כאן.

שרגע הזכיר את הנושא של סחר חוץ. תראו, יש לנו בעיות קשות בתשתית סחר החוץ שלנו. כולנו יודעים היטב, הנמלים לא נערכו

לגידול ולצמיחה כפי שהתרחשו בשלוש השנים האחרונות. יש בעיות קשות וזה משפיע על סחר החוץ, גם ביבוא וגם ביצוא, וגם ביכולות של פיתוח התשתיות שלנו כמנוף כלכלי בידי עצמו. אנחנו עכשיו נקצר את ימי העבודה? ואנחנו רוצים לעבוד בנמלים 7 ימים מלאים, על אף שאנחנו מדינה יהודית ודמוקרטית. אנחנו חייבים לעשות את זה, כדי לעמוד בלחצים, משום שהתשתית לא התרחבה בהתאם לתנאים של התרחבות סחר החוץ של ישראל. כל הדברים האלה ייפגעו, וכאשר כבר נאמרו הדברים שאני לא רוצה לחזור עליהם, העניין של הסינכרון עם מערכת החינוך וכל המערכות האחרות, אני חושב *live the situation as it is* ההתפתחות שיום שישי הופך להיות יום מנוחה היא התפתחות חיובית וזה נעשה הדרגתית ונעשה בהתאמה ליכולות ולעלויות שהמשק יכול לספוג. אנחנו לא צריכים זעזועים במה שקיים היום. תודה.

אריק כרמון: תודה רבה אוריאל. הדובר הבא ח"כ לשעבר נחום לנגנטל. אני רוצה לציין שבחצי שנה האחרונה, אנחנו במכון לדמוקרטיה עובדים במסגרת של מועצה ציבורית, שעוסקת בסוגיית השבת, ואני מניח שנחום ייתן גם את הפרספקטיבה הזאת. נחום, 10 דקות, בבקשה.

נחום לנגנטל: אני חושב שהדיון הזה צריך להיות בהיבט היותר רחב של העניין, כמובן גם ההיבטים הכלכליים, כי אין מה לעשות, פה מדובר על פריון ומדובר על עבודה ותוצרים, ובפרמטרים המרכזיים הם פרמטרים כלכליים, אבל אי אפשר להשתחרר, כי כלכלה עוסקת בתרבות וכלכלה עוסקת באנשים, ועוסקת במגזרים ויש פה לא מעט מגזרים שעוסקים בדבר הזה. אני רק רוצה להזכיר ולהתחבר מאד לדבריו של סילבן שלום ורק להודות לו בהזדמנות הזאת, חוץ מדבריו, על זה שדווקא כשר האוצר, אני העברתי את הצעת החוק גם בטרומית וגם לראשונה על יום א' כיום חופשי. פשוט, זה כבר עבר, פשוט אני לא המשכתי לקדנציה שלאחר מכן, אז לא היה לזה רציפות, וכשהגיעו הבחירות,

החוק הזה לא התקדם. אבל אני מניח, אני חושב – אתה לא התנגדת, כן כן, אני רציתי להודות לך, ואני חושב שאם היינו ממשיכים בזה, אני חושב שכן היינו יכולים להגיע לתוצאה הזו. ואני רוצה כאן לומר משהו לחברים. אילו היה הדיון מתקיים כאן בכנס קיסריה, לפני 15 שנים, והיינו מדברים על יום שישי כיום חופשי או כיום מנוחה, או על דילול העבודה בו, אני בטוח שכולם היו אומרים: שמע, איך אתה יכול לפגוע בפריין ובייצור ובשמרנות מאד מאד גדולה.

בסופו של דבר המציאות הכתיבה שאפשר להוריד את שעות העבודה, כשם שבצווי ההרחבה זה ירד מ-45 ל-43 שעות וכשם שבעולם יש 40-41 שעות וזה כבר לא 43. אז צריך לזכור א זה, שזה חלק מהתהליך של הכלכלה העולמית וגם שהיא לא יכולה לפסוח על מדינת ישראל.

עכשיו אני רוצה לומר כך: אני מתחבר לדבריו של ברוש. באמת לא יכול להיות מצב שיום שישי יעבדו פחות מאשר שבע שעות, אם זה יעבור ליום שישי, ואני לפני שבועיים הייתי ביום שישי בניו יורק, ב-BDH ושם כל מי שחובב צילום או היה צריך לקנות משהו, נכנס לחנות שנמצאת על ה-9 וה-34, עד שעה 5 החנות בבעלות סאטמרים, וכל המוכרים הם סאטמרים וזו החנות הכי גדולה לצרכי צילום בארה"ב, ועד שעה 5 ביום שישי היא עובדת בשעון הקיץ. ושם כולם סאטמרים, שם החרדים עובדים, זה לא כמו פה, והם עובדים. ובשעה 5 אחה"צ, ממנהטן הם צריכים להגיע לפלטבוש ולכל המקומות שלהם, זה שעה שעה וחצי בשיא ה-rash hour, זה מה שצריך להיות. ואם שם עושים, איך כל היהודים האמריקאים החרדים שעובדים, החרדים. יש מישהו מהם לא עובדים ביום שישי? עובדים. איך ההורים שלי עבדו? איך אמא שלי עבדה? כאמא לארבעה ילדים, היא לא עבדה בימי שישי? היא עבדה עד לפני כמה שנים. אז באים אלינו ואומרים לנו: שמע, דתיים

לא יוכלו לעבוד – יעבדו, שבע שעות בוודאי, אם הם מתחילים ב-7 בבוקר, ב-2 בצהרים בוודאי שאפשר להפסיק. יש ארבע חמש שבתות בשנה, בשעון החורף, שהם בעייתיים. על זה עושים אידיאולוגיה שלמה?

וצודק סילבן שלום, אין שום יום חופשי מלא במדינת ישראל אמיתי, אין היום, גם אם תעבירו את יום השישי, הוא לא יהיה יום חופשי מלא בחברה הישראלית. כשאני עכשיו אומר חברה ישראלית, צריך להבין גם את הנתון הבא. רוב ילדי ישראל אינם בחינוך הממלכתי כבר, כיתות א"ב אני מתכוון. החינוך החרדי, הממלכתי דתי והערבי הוא יותר מאשר 50 אחוז בכיתות א' ובכיתות ב'. תחשבו מה יהיה בעוד 15 שנה. אני אומר הממלכתי, הציבור החילוני במדינת ישראל הוא כרגע כבר במיעוט מבחינת ה-50 אחוז בכיתות א"ב. זה הנתון. אגב, אמרנו את זה בכנס קיסריה לפני שלוש שנים בדיון על החינוך, שזה עתיד להיות וזה קרה. בכיתות א"ב זה כבר המצב היום. בשנה הבאה זה יהיה עוד חצי אחוז כנראה. אז צריך לדעת מה יהיה פה בעוד 15 שנים. השאלה היא עכשיו, ואני פונה פה לכל האנשים המכובדים: האם אנחנו רוצים להיות מובלים בתהליכים או להוביל את התהליכים?

ואני קורא דווקא למה שאמר שיינין, בואו נחשוב קדימה מה יהיה בעוד 10-15 שנים, והתהליך צריך להיות הדרגתי. זה נכון שאי אפשר להחליט מחר שהנמלים יעברו לשעות עבודה האלה, ואני מכיר את הנמלים, תאמינו לי, לא פחות מאשר אלה שדיברו לפני. אמנם לא הייתי ברפורמה הגרנדיוזית של נתניהו, שעד היום אני לא כל כך מבין את מהותה, אבל יושב פה שר תחבורה לשעבר, שזכיתי להיות מנכ"ל, ובסה"כ אני מבין את הבעיה, ולכן באמת אי אפשר לקבל את ההחלטה שמחר עוברים לכל התהליך הזה. אבל אם באמת באופן מושכל נתגבש כולנו להחלטות האלה, אפשר להגיע לתוצאה הזאת בעוד 10-15 שנים,

אבל אתה צריך לחשוב מה אתה רוצה שייראה בפני החברה הישראלית כמדינה יהודית ודמוקרטית על כל המגזרים שבה, בעוד 10-15 שנים ולחשוב איך אתה גוזר את זה.

עכשיו אני רוצה לומר כמה הערות, במדינת ישראל יש היום הרבה מאד אפלויות. זה חלק אימננטי לתהליך ההחלטה פה של הדבר הזה. לא יכול להיות מצב שמדינת ישראל, אדם חילוני, שאין לו אמצעים, עני, שאין לו מכונית, לא יכול להיות שהוא לא יוכל לנסוע ביום החופשי, בשבת, לא יכול להיות את זה. ואני אומר לכם את זה כאדם דתי. לכן אני בעד תחבורה ציבורית בשבת. לא יכול להיות, זאת אפליה שלא יכולה להיות. לא יכול להיות שמתנ"סים בגלל שהם שייכים או למשרד החינוך או לרשויות המקומיות לא עובדים בשבת ואין תרבות שהיא מותרת לעשות אותה. המתנ"סים לא פועלים בשבתות. זאת החלטה של חברת המתנ"סים בישראל. וודאי, אל תעשה כזה פרצוף. יכול להיות שבערד זה ככה, אם כי אני כבר לא יודע מאז שעזבת את ערד מה קרה שם. אבל אני אומר לך שזה חלק מהעסק, אני מניח שחסידי גור קצת יותר גדלו מאשר הציבור החילוני שם.

אבל בעיקרון אני, המתנ"סים לא פועלים בשבת. לא יכול להיות. מצד שני, לא יכול להיות מצב שבו אתם או חלק מהציבור הדתי לא יוכל לעבוד במקומות עבודה מסוימים. לא יכול להיות שהשאלה שתשאל סטודנטית שרוצה לעבוד בתור זבנית בחנות נעליים בשפיים: האם את עובדת בשבת כן או לא. כשם שבעלי העסקים לא יכולים להמשיך בתופעה הזאת שיש עסקים שהם פתוחים בשבת והם לא יכולים לפתוח את זה בשבת. זה חלק מהעניין. ורבותי, יש היום כרטיס אשראי עם 46 אלף מנויים של כרטיסי אשראי לשומרי שבת, לעסקים שומרי שבת.

אני שואל אתכם, לעזאזל, בחברה ישראלית, זה מה שאנחנו צריכים? אנחנו מופרדים בחינוך, מופרדים בתנועות הנוער, צריכים להיות

מופרדים גם בכרטיסי אשראי? במשק העבודה? זה לא סינכרון שצריך לעשות אותו? זה לא סינכרון שצריך לעבוד אתו? אנחנו לא חושבים מה שצריך לעשות פה, לא צריכה להיות איזו מחשבה על מה שצריך להיות בעוד איזו תקופה מסוימת?

יום ראשון יפתור לך את הבעיה, משום שאז יש לך יום חופשי אחד שבו כל החנויות יהיו פתוחות, כל המסחר יהיה פתוח, וכל מי שיש לו את ההזדמנות לנסוע, יוכל לעשות את זה. זה יום שלם שהוא יום חופשי, שבת יהיה סגור המסחר. זה חלק מהאמנה שאנחנו רוצים ללכת עליה. שהיא יותר רחבה. זה חלק מהתהליך החוקתי שאריק דיבר עליו בהקדמה שלו. זה חלק מהעניין שאתה צריך לקרוא את זה לכולם.

עכשיו, אם באמת בימי שישי אתה יכול לעבוד את השבע שעות האלה, שאני חושב בפרוש שזה אפשרי, חד משמעית, אל תעשו את החשבונות לנו, לציבור הדתי. הציבור הדתי יכול לעבוד שבע שעות, הוא עובד ככה בכל מקום בעולם. רק בארץ הציבור החרדי בכלל לא עובד, אבל איפה שהוא צריך לעבוד, אז הוא עובד בימי שישי, והוא חלק מהכלכלה בכל מדינה ומדינה. אז הוא יעבוד ביום שישי, ובשבת הוא יהיה פנוי, ואני אומר את זה לאלי ישי שיצא החוצה, נראה לכם הגיוני שמתוך כל קבוצות הכדורגל למשל, רק קחו את העובדה, אין אף שחקן דתי, אתה לא יכול להגיד לאף ילד דתי במדינת ישראל, שהוא יכול ורוצה לשחק כדורגל, שהוא ישחק באיזושהי קבוצה, כי הם משחקים בשבת? זו גם אפליה שאתה יכול להמשיך אותה? האפליות האלה לכל הכיוונים, אי אפשר לדבר רק על כך שהתחבורה הציבורית לא פועלת בשבת, וזה מפלה. גם זה מפלה. זה חלק מתהליך שכולם צריכים לשבת סביב שולחן ואיכשהו לסגור את זה, הסתדרות, מעסיקים.

בזמנו, כשדיברנו בהצעת החוק שלי על יום א' החופשי, ישבנו עם ההסתדרות, הם באו והציעו את ההצעה שלהם שיורידו שני ימי חופשה

בשנה, כדי שזה יהיה חלק מהתהליך, אולי מזה אפשר יהיה להוריד פחות שעות. ברור שאלי ישי יבוא ויגיד לכם פה, ובייגה אתה קונה את הסחורה הזאת, ואני מתפלא, הרי מה ז"א? אם הוא יפתח את הקיטנות בשישי, לעולם הממלכתי דתי לא יוכל להסכים לעבור לחמישה ימי עבודה בשבוע, כי אז כל החינוך הדתי ילכו כולם לש"ס עוד פעם, זה השוק והלחמניה שלהם, זה היתרון שלהם. כשהם חילקו שוקו ולחמניה, כולם עברו לחינוך של ש"ס, כשמנעו את זה מהם או שנתנו את זה לאחרים, הם הפסיקו לקבל את הבנפיט הגדול, אז הוא מציע את הפתרון המתוחכם שלו של קיטנות ואז ממילא כולם ילכו לש"ס. למה? יש פתרון איפה לאפסן את הילדים בימי שישי. לכן אל תסכים לנושא של קיטנות שהמדינה תממן לו, על זה אני מדבר אתך, לא על יום ראשון ושישי. עוד פעם הציבור החילוני יותר לש"ס, יגידו לו: או.קיי. תקים קיטנות ואני אממן לך את זה, ובסוף לו לא יהיה ולציבור של ש"ס יהיה ואח"כ תשאלו למה הוא גדל. זה דרך אגב אחד הדברים הטובים שעשה יוסי שריד, שהשווה במערכת החינוך. אל תקנו את זה.

אני רוצה רק לסיים ולומר כך: מה ששיינין אמר ומה שסילבן אמר, אני חושב שצריך לפתוח את זה, לצאת מהקופסה, לחשוב על דברים שהם קצת בלתי שגרתיים. זה לא נורא. כן לבחון את זה, השאלה האם אתה רואה את סוף התהליך ככזה, בוא עכשיו תתחיל לגזור את זה. אני מסכים שהנמלים יהיו אחרונים. אני מסכים שאחד לפניהם יהיה מערכת החינוך. זה חלק מתהליך שצריך לבוא באופן מושכל קברניטי משק, או אנשים שיש להם אחריות על ראיית כלל המערכים האלה, ולבוא ולבדוק איך אתה גוזר מהסוף להתחלה, ובתהליך הדרגתי לעשות את התהליך. אם נעשה את זה, אנחנו נוביל פה את התהליך התרבותי, החקיקתי, האפשרות של יתר הרמוניה בחברה הישראלית. אם לא נאפשר את זה,

לבוא ולהגיד שמע, מה שאמיר ברנע אומר, בוא נמשיך בסטטוס קוו, אתה לעולם לא תוביל, אתה תמיד תהיה מובל, לפעמים לדברים הטובים, לפחות לפעמים לבריונות אפלייתית שעליה אני לא יכול להסכים לה. תודה.

אריק כרמון: תודה נחום. הערה, דוביק, נקודה למחשבה. אם אנחנו מסתכלים על הסוגיה הזאת בפרספקטיבה רחבה, כלומר, כחלק מהאמנה שמובילה לחוקה, צריך לקחת בחשבון שהשבת נכנסת בזמנים שונים. כלומר, יום שישי הוא לא יום מלא. הוא לא יום מלא, עניין הפנאי לציבור מסוים יש לו משמעות. הבעיה הכלכלית, כלומר, מה שנשאר זה באמת להתמודד האם ניתן לפתור את הבעיה הכלכלית בצורה כזאת או אחרת. ידידיה שטרן, אני רק רוצה לרשום מי נרשם לדיון, על מנת לראות אם יש עוד: שאול יהלום, ציפי גל ים, דוביק לאוטמן, רמזי חלבי, אלי הורוביץ, אפרים צדקה ויצחק לוי. בייגה. בסדר.

ידידיה שטרן: לכאורה, השאלה היא לא שאלת השבת. אריק, כשאתה פתחת, אתה אמרת: השבת היא לא הדיון. השבת כידוע היא יום מנוחה, היא תמשיך את המנוחה. עכשיו השאלה מה מצרפים לה, את החצי יום שלפני או את היום שאחרי. השאלה היא לכאורה, אם יש לנו חמישה ימי עבודה או 4.5 ימי עבודה. ולא היא. צריך לחזור ולהבין שהמפתח לשאלה יום שישי או ראשון זה השבת. כל כך למה? משום שאני מתפלא, אנחנו כולנו מדברים פה משתי הזוויות של התה. כל אחד שיחליט, האם הוא מסכים או לא מסכים שיום שישי זה יום מלא או חצי יום. כל אחד שיקבל עמדה עקרונית. מה זה יום שישי? ואני אתן ממה נפשכם: אם יום שישי יום מלא, אז צריך את יום ראשון כיום מנוחה, אם יום שישי הוא חצי יום, אז צריך את יום ראשון כיום מנוחה. צריך להסביר. אבל אי אפשר להתחמק, אני חושב, משני הצדדים של העניין.

אני חושב שדי ברור שאנחנו רוצים כאן בישראל יום אחד מלא שהוא יום מנוחה, ואנחנו רוצים גם בנוסף לזה בישראל, יום מלא שהוא יום לא עבודה ולא מנוחה, אלא יום לצרכנות, יום בילויים, יום יציאה החוצה, יום תרבות, יום ספורט, יום הכל, כפי שאמר סילבן שלום. רוצים גם את זה וגם את זה. למה רוצים גם את זה וגם את זה? משום שאם נלך ליום מנוחה מלא של שבת ויום צרכנות של חצי יום, של יום שישי, אין לי צל של ספק שיום השבת יישאר יום צרכנות. ז"א אלה שמעוניינים בכנות להפוך את השבת ליום מיוחד ולדבר על האופי היהודי של המדינה בצורה ממשית, שנותנת לשבת אופי מיוחד, חייבים להבין שהפתרון של יום שישי איננו פתרון. משום שזה נכון. אם הוא יום עבודה מלא, הוא בוודאי יום עבודה מלא במובן הזה שניתן למלא את שעות העבודה, ואם הוא חצי יום עבודה, אז הוא גם חצי יום של צרכנות. ז"א שזה לא מספיק, ז"א שצריכים לצרוך גם בשבת.

אני רוצה לומר את הדבר הבא: העבודה היא לכאורה כלכלית, אבל עבודה כלכלית צריכה להתחשב לא רק בפרמטר שקל למדוד, אלא בכל הפרמטר. קל לבדוק את שעות העבודה. אז בואו נחפש את הפתרון מתחת לפנס. ויש פה בכל העבודה הזאת משפט אחד ככה מוצנע, שמדבר על ההשפעות החברתיות. אבל ההשפעות החברתיות זה externalities יש להן השלכות כלכליות עצומות ממדים. אם אני צודק בהנחה שלי, שיום שישי לא ייתן פתרון צרכני מלא, ולכן הצרכנות תמשך גם בשבת, אז כל הבעיות שבגללן יצרנו את האמנה, לא באו על פתרון. איך ניתן למדוד את זה כלכלית? תגידו לי אתם, מה ההשלכה הכלכלית לטווח קצר ולטווח ארוך, של העובדה שהיום בשבתות, לפי הנתונים שבידינו, בקרב העובדים השכירים בשבתות, אחוז העולים החדשים הוא פי שניים מאחוז היהודים הוותיקים. לא מדדנו, לא ראיתי פה מה אחוז האמהות החד הוריות בקרב העובדים בשבתות. כמה

משפחות, כמה ילדים נשארים בלי הורים, או בלי חלק מההורים בשבתות, בגלל שבשבת היא שבת צרכנית ואין אלטרנטיבה אחרת. ואם יום שישי לא יפתור את הבעיה, ואני מאמין שהוא לא יפתור את הבעיה, אז כל העלויות החברתיות שיש לתרגם אותן לערכים כלכליים של הבריאות ושל החינוך ושל העתיד של אותם ילדים, איפה הם באים בעבודה הזאת? מה העלויות הכלכליות של המתח בין דתיים וחילוניים סביב השבת? החשש הנורא הזה שמרחף בפני הציבור הישראלי, שהמתח הזה הוא אחד המתחים הגדולים ביותר, אם יום שישי לא יפתור – ואני סובר שהוא לא יפתור את הבעיה, אז מה עשינו? ואיך אתה מודד את העניין הזה במונחים כלכליים?

מה באשר לכשל השוק, שציבור דתי לא יכול להתחרות בציבור חילוני כשבשבת עובדים. זה כשל שוק, פגיעה בתחרות. נמדוד את זה כלכלית. איפה זה בא לידי ביטוי בעבודה שלפנינו? שלא לדבר על כשל השוק שפוגע בבעלי עסקים קטנים שבכל זאת רוצים להשאר בבית עם הנכדים. אני זוכר, הייתי אז בבוסטון, כשהתחילו לפתוח בימי ראשון את החנויות בבוסטון, הבוסטון הרלד יצא, העיתון המרכזי של בוסטון יצא בסדרת כתבות על סבתא הלן, שעד אותו רגע, יום ראשון זה היום הקדוש שלה עם הילדים, ומאותו רגע היא כבר לא יכולה. איפה זה בא לידי ביטוי מבחינה כלכלית, בהנחה, שאני חושב שהיא הנחה נכונה, שיום שישי לא יקטין את הלחצים על שבת צרכנית.

כל הנתונים הללו הם סוגים של externalities שצריך לקחת אותם בחשבון. זו נקודה אחת.

נקודה שניה: חסר לי בעבודה הזאת את הדבר המרכזי, גם לשיטת העבודה הזאת. יש לנו פה בסוף בנספח שתי טבלאות. אחת שמונה את שעות העבודה השבועיות בכל אחת מהמדינות שמצוינות שם, והשניה, מונה את שעור ההשתתפות בכוח העבודה. אבל מדד משולב של

השניים אין לנו בעבודה, אבל זה מה שרלוונטי לדיון. בואו נבדוק מה המדד למשולב, בואו נראה איך ישראל נופלת כיום במדד המשולב? ואם נוריד שעה או שעתיים שעות עבודה איך היא תיפול במדד המשולב? אז ניקח את הדוגמאות הנוחות לי, כמובן יש דוגמאות אחרות. אבל תראו, בישראל לפי הנתונים, 43 שעות עבודה שבועיות ו- 55.2 אחוזים שעור השתתפות בכוח עבודה, איטליה המספרים הם 38 שעות ו-49.1 אחוזים. גרמניה, לא כלכלה נידחת במיוחד, 37.7 שעות עבודה שבועיות ושעור ההשתתפות דומה לישראל, 56.5 אחוזים, צרפת היא כמובן דוגמא ידועה, אני לא אכנס לכל זה, היא דבר מיוחד, שם בוודאי המקרה הרבה יותר גרוע.

עכשיו, מדברים פה על התפוקה השולית הפוחתת. נניח שאנחנו מגדילים את יום העבודה ל-9.5 שעות, המשמעות היא הוספה של חמש שעות פחות יעילות בשבוע, חמישה ימים. לפי הנתונים שבידינו התפוקה יורדת ב-20 אחוזים, אם כן כל העלות הגדולה הזאת היא של מה? שעה את במשק. עם הפחתת המתח בין דתיים לחילוניים תגרום להגברת ההשתתפות בעבודה בשעור זהיר, השעה הזאת הלכה ונעלמה בעשן. ז"א יש פה שיקולים הרבה יותר מורכבים מהשיקולים של מדידת שעות עבודה שזה מדד קל.

אני רוצה לסיים ולומר, שאיכות החיים שלנו, לא נמדדת בהצלחות שלנו ובכשלונות שלנו. וקשה למדוד את הכשלונות שלנו במונחים שהמסמך הזה מודד לפנינו, אם נצליח לגרום לכך שהבן שלי, שרוצה להתחרות באליפות ג'ודו או באליפות ציד ולשחק כדורגל יוכל להשתתף באליפויות של מדינת ישראל. הוא רוצה לייצג את המדינה, היום הוא לא יכול. אם נאפשר לו את זה, ניצור אזרח הרבה יותר משתתף לטווח ארוך, כי מדובר פה על 20-25-30 אחוזים מהציבור, שמרגישים שהם

מודרים מבחינה מהותית מחלקים מסוימים של ההיבטים הלאומיים של המדינה, איך אפשר למדוד את זה מול שעת עבודה אחת? תודה רבה. אריק כרמון: תודה רבה לידידיה שטרן. אנחנו עוברים לדיון, רשומים כ-11 דוברים. אנחנו עוברים למשטר של 5 דקות, ואני מבקש משאול יהלום ואחריו ציפי גלים, שאול.

שאול יהלום: בוקר טוב, אני מאד שמח שאני ממשיך ומדבר אחרי ידידיה שטרן, משום שאני חושב שאנחנו מדברים על אותו רצף, נחום, ידידיה ואני. אני באמת חושב, לא כמו שם, אני מסכים עם ד"ר שיינין, כי הוא פתח כאן את הפתח הכלכלי, אבל אני לא מסכים שהכל כלכלי. לא כל דבר ניתן לכימות כלכלי, ואני טוען מה שאמרו גם קודמי השניים האחרונים, שמדובר בערכים. קודם כל ערכים של שבת. ערכים של שבת זה לא רק המצוקה של הדתיים ביום השבת כפי שהוא כיום, שהיא מצוקה הולכת יחד עם התהליך הדמוגרפי, הולכת וגדלה. ואז דיברו כאן, דובר על האפליה שאנשים עניים צריכים לעבוד, כמו העולים המוכפלים בשבת, ומדובר על בעלי עסקים. מספרים לנו בעלי עסקים, אמר את זה נחום, בעל חברת "הומטיים" אורי פלח מייבא שעוני סייקו ופררי, הוא רוצה לפתוח בקניונים חנויות שלא יעבדו בשבת, אומרים לו: אדוני היקר, אני רוצה שבילו וגן שמואל יהיה תסיסה דינמית בשבת. אם אתה לא פותח בשבת, אנחנו סוגרים לך, ואתה לא יכול לפתוח ולחתום חוזה. ואתה רואה את זה בדוגמאות לא רק של העניים, גם של בעלי העסקים. יש גם מצוקה שאין לנו יום שבת, ובזה גם קיבלנו בזמנו הבנה גם מג'ומס ואנשי הקיבוצים, בכל אופן, האם יכול להיות לחברה מודרנית ערכית יום שאתה כולך סביב השולחן? הטלוויזיה, הספרות, הבידור קיים אם אתה רוצה, אבל עדיין אתה יושב ואתה לא הופך יום אחד בשבוע ליום שהבילוי הוא צרכנות. שלא לדבר שהמצב הוא לא סטטי. אם אנחנו נמשיך בדרך הזאת, לא רק המצוקה תמשיך והדמוגרפיה הדתית

תעלה, ועולים דתיים לא יבואו לכאן, אלא צריך גם להבין שבאיזשהו מקום, התסיסה הזאת היא חודרת. היא יוצרת 20-30 אחוזים של אנשים לא מרוצים, והשבת אצל הדתיים זה דבר מאד מאד חשוב. לכן צריך לקחת בחשבון גם שיהיו תהליכים, לדוגמא, מחר יפתחו גם הסוחרים. הסוחרים באים ואומרים: אנחנו לא מסוגלים להמשיך ולהתפרנס בעיר בחנויות סגורות, כשכל המרכזים פתוחים בשבת ואנשים הולכים לקניות בחנויות מפעל, ואז הם או שיפתחו או שיפשטו את הרגל. ז"א יהיו גם תהליכים מאד קשים שאנחנו עדיין לא חוזים אותם.

ולכן, אנחנו צריכים להבין שאי אפשר, זו הנקודה הראשונה, אי אפשר להמשיך במצב הקיים. עכשיו אני עובר אלף מילים ואומר לכם, אמר ידידיה ואמר אריק, אנחנו באים ואומרים: האם אנחנו יכולים בכלל להפוך את מדינת ישראל למדינה ברמה הרבה יותר גבוהה מבחינת חוקה ואמנה? 20-30 אחוז מהציבור שהוא ציבור דתי, שחושש מזה כל כך בגלל בעיות דת ומדינה, ויטרפד קבלת חוקה, אם אתה בא אליו בפיתוי, פיתוי ערכי, אמרתי שזה עניין ערכי, אבל אם אתה בא אליו ואומר, אם החוקה, חלק ממנה יהיה מהפכת השבת, שהיא כל כך חשובה לציבור הזה, ולצערי הרב, לא לעוד אנשים, אבל אני אומר, הוא חשוב מבחינה ערכית לכל המדינה, יש לך סיכוי להעביר את המהפכה הערכית כולה. בלי זה – ספק גדול. אם אתה לא בא ומפתה ואומר: רבותי, עושים כאן מהפכה, שיום ראשון יהפוך ליום הבילויים ויום שבת יהפוך באמת ליום של מנוחה אמיתית, בואו בהזדמנות זאת, זה יהיה חלק מחוקה שהופך את מדינת ישראל למדינה חוקתית כמדינה יהודית ודמוקרטית לדורי דורות, יש לזה סיכוי. בלי זה אין לזה סיכוי, אני אומר לכם, או הסיכוי הוא קטן מאד. אני לא רוצה להגיד אין סיכוי, אבל הסיכוי הוא מזערי.

לכן, גם אנשים שהם לא כל כך מבינים, או לא כל כך מעונינים לבוא לקראת הנושא הערכי של השבת, אבל הם רוצים את המהפכה החוקתית, צריכים לבוא ולרצות את זה מבחינת תן וקח, מבחינת היית אומר, פשרה קואליציונית עם עצמם, כדי שהדברים האלה ייעשו. לסיכום, אני רק רוצה לומר, מה שאמרו כאן האנשים, אני גם מצטרף: יום שישי, אם זה חלק ממהפכה כללית, הוא יהיה יום עבודה. הוא יהיה יום עבודה, קודם כל צריך את שעון הקיץ יותר להרחיב על עוד חודש חודשיים, ואז זה בכלל פותר שעה של בעיה. יתכן ובשעון החורף, באיזה חודש ימים שצריכים לגמור במקום ב-3 ב-2, אז הארבע שעות האלה יסתדרו, כפי שאמר ידידיה שטרן, מדובר כאן על איזה שעה אחת לכל כיוון שתוצה, אם מחוסר היעילות, אם מזה, שיסתדר באיזה חופש, או אתה יודע מה, יחסלו את יום השבתון ביום הבחירות. אתם מכירים את זה, שזוג יושב בשפת הים ביום הבחירות ואומר: איזה מדינה מחורבנת יש לנו, יש כבר יום שבתון אחד, דפקו לי בחירות ביום הזה. אז אני אומר, אפשר יהיה, לחסל כמה שבתונים מיותרים ונאזן את העניין. תודה.

אריק כרמון: תודה רבה. אני מאד מבקש מכם, אנחנו ויתרנו על השעון, כי זה גרם טראומות קשות לכמה חברים בעבר, להסתכל על השעון בזמן שאתם מדברים. זה נותן לכם בדיוק אינדיקציה כמה זמן נשאר. ציפי גל ים ואחריה דוביק לאוטמן.

ציפי גל ים: אני חושבת שהשאלה הזאת מעוררת הרבה מאד דיון לוהט, לא בגלל הצדדים הכלכליים שלה, ואני מאד מעריכה את האפשרות ואת הנסיון להעלות פה איזשהם צדדים כלכליים של הבעיה הזאת. אני אבל לא הבנתי כמה נקודות בדרך, ואני לא בטוחה שאני הבנתי חישובים או את אופי החישוב שנעשה ואיך הוא נעשה. אין פירוט. אתם מציינים שאין פירוט, קיבלתם אומדן של משרדים. אני מוכרחה להגיד שזה לא שאלה

של חוסר הבנה אולי, אלא לא זה מה שאני רוצה לומר, אלא קשה מאד לעשות את החישובים אלה. החישובים הטכניים של כמה תוצר אתה מפסיד, אם אתה מארגן את שבוע העבודה. כמה תוצר אתה מפסיד, אני תוהה אם אפשר לעשות חישובים, שהם לא עתירי הנחות ולכן נותנים תשובה, טעות החישוב היא גדולה יותר מההשפעה לתמיד.

זה נכון לכל החישובים מהסוג הזה של הפסדי תוצר, אנחנו שואלים כמה יום שביתה עולה, וכמה יום מלחמה בצפון עולה, והחישובים האלה הם פשוט פעם אחרי פעם, אנחנו מופתעים לטובה. אני חושבת שזה קשור לעובדה שהתוצר מיוצר בארץ ובכל העולם, בתנאים של עודף כושר ייצור ולכן מה שקורה בצד ההיצע של התוצר, משפיע הרבה פחות ממה שקורה בצד הביקוש. אם הייתי מנתחת, זה אומר לדעתי, שצריך לראות מה השינוי הארגוני הזה יעשה לביקוש, כי זה יהיה בעל השלכות על התוצר הרבה יותר גדולות מהחלק היחסי מהשעה או שעתיים שטוענים שעובדים יותר.

אני לא חושבת שזה צריך להשפיע, למשל, על שעות פתיחת נמלים. כמו שיש היום מפעלים שעובדים 364 יום בשנה, כי זה אופי העבודה, אז בוודאי שלא היום הראשון הזה צריך להשמר בתנאים האלה. המשק באופן טבעי עובר להסדרים אחרים. למשל, בנקים, אני יודעת שסניפי בנקים, חלקם סוגרים ביום ראשון, חלקם סוגרים ביום שישי, זה תלוי בכל מיני מקומות. באופן טבעי אני מאמינה שהסקטורים האלה מוצאים את מה שטוב להם, משום שטענה מהסוג שאם יום ראשון יהיה יום צריכה נהדר, וזה יגביר את הפעילות, אומרת שהרבה יותר עובדים יעבדו ביום ראשון. הרי אי אפשר לרבע פה את המעגל, ככל שהפעילות הכלכלית הצרכנית ביום ראשון תעלה, יצטרכו עובדים לספק את השרות הזה, והפתרונות שרואים כאן בחו"ל, שלא כולם עובדים קבוע,

אל לא עובדים קבוע, אלא עובדים נניח שני ימי ראשון או שבת אחת בחודש, או דברים מהסוג הזה, גמישים יותר – הם טובים יותר. אני רוצה גם לומר, שכל שהגמישות עולה, זה טוב יותר לכל הסקטורים. כי נוצרים כל מיני סוגים של הסדרי עבודה, ואז כל אחד יכול למצוא לעצמו את ההסדר שמתאים לו יותר. אני חושבת שהדרך להקל או לספק פתרונות טובים יותר גם למגזר הדתי, נקרא לזה המגזר שומר השבת, למגזר שומר השבת, הפתרון הוא ביותר גמישות, לא בפחות גמישות. לא בהכרזה שאומרת: סוגרים הכל ביום ראשון, גם את הנמלים. אלא ביותר גמישות. שיהיו יותר – אני רוצה לראות גם חנויות, ויש כבר, או בענף המסעדות רואים את זה, יש מסעדות שסגורות בשבת, יש מסעדות שסגורות ביום ראשון. בגליל, אני גרה עכשיו בגליל, יום המנוחה במגזר הלא יהודי הוא יום ראשון, לא יום שישי. אין יום שישי. למה? כיוון שהיהודים מטיילים יותר בשישי שבת. אז הם נחים ביום ראשון. ז"א ההיענות, הגמישות, אני חושבת שזה הפתרון ולא הכרזה נוקשה.

דוביק לאוטמן: אני חושב שמי שמדבר על יום ראשון כיום מנוחה, הכריז בזה על ארבעה ימי עבודה במדינת ישראל. אני לא רואה שום דרך אחרת, כי הכל דיבורים ולא לעניין. יום שישי הוא לא רק ערב לחרדים ולדתיים, אלא הוא גם ערב לכל עם ישראל. מי שחושב שהוא יכול את ארוחת השבת של משפחה ישראלית לבטל – שיכריז על יום ראשון כיום מנוחה. מי שחושב שמדינת ישראל יכולה להמשיך להיות המדינה היחידה בעולם שילמדו בה יום לימודים קצר עד אחת, בעוד שכל המדינות ואין אחת שלא, לומדים עד 5, מי שחושב שההשכלה הגבוהה יכולה ביום שישי באמת להפוך את זה ליום לימודים רגיל במכללות ולסגור ביום ראשון – משלה את עצמו. מי שחושב שאפשר לעבוד גם בצד הבין לאומי ביום שישי, הרי ככה: ביום שני כשאני עובד עם

ארה"ב, אז אני נשאר עד 4-5 ואני יכול לתפוש את ארה"ב בבוקר. ביום שישי, ב-5 אין, בלאו הכי חצי מהעולם סגור לי ביום שישי, גם אם אני אעבוד את ה-6-7 שעות ביום שישי. לכן, אין ספק שבעולם הגלובלי של היום, בואו נהיה דומים לעולם, ובואו לא נעבוד ביום ראשון ולא נעבוד בשבת, מפני שביום שישי זה יום עבודה רגיל שם. אין סיכוי שזה יקרה במדינת ישראל. אני חושב שהכלכלה שלנו לא בנויה לארבעה ימי עבודה. אבל יכול להיות שבעוד 20-25 שנה, כל העולם יעבוד ארבעה ימים, ואני חושב שאז באופן טבעי נעבור לעבודה של 4 ימים בשבוע.

אני יושב פה וחושב לעצמי: למה אנחנו מבזבזים את הבוקר? תסלחו לי, פשוט אין סיכוי שדבר כזה יקרה. אני כבר לא מדבר בשינויים בפוליטיקה הישראלית, 40 אחוז מהאוכלוסיה כבר לא עובדים ביום שישי. סליחה, 40 אחוז עובדים ביום שישי, 60 אחוז לא עובדים. לעומת זאת, בואו לא נחפש רק את הרע ביום שישי שבת. הרי אפשר גם לעשות קניות במוצאי שבת, אפשר לעשות גם קניות בערבים. זה לא היום היחיד. צריך את יום ראשון בשביל לעשות קניות? אי אפשר לעשות קניות לפנות ערב? אי אפשר לעשות קניות במוצאי שבת? אי אפשר לעשות קניות ביום שישי לפנה"צ?

אני פשוט חושב שזה לא מציאותי בחברה הישראלית. זה לא מציאותי בכלכלה הישראלית. זה עונה רק בחלקו על הבעיה הגלובלית, ואני אחרון המזלזלים בבעיה הזאת. אבל אני חושב שהנזק שייגרם מהעובדה שבעצם ישראל תעבוד ארבעה ימים בשבוע, ותהיה המדינה היחידה שעובדת בפועל ארבעה ימים בשבוע, מפני שאף אחד לא יוציא את האנשים ביום שישי, אני רוצה לראות מישהו מחזיק אנשים עד 4 או 4 וחצי, כדי לענות לאי-מיילים בארה"ב בשעה 4 אחה"צ ביום שישי. לעומת זאת יש פתרונות אחרים. היום בתקשורת של היום, שאפשר גם לתקשר ביום שישי, ולא צריך לתקשר רק ממקום העבודה עם חו"ל.

ולכן אני בדעה שזה דיון שהוא פשוט אין סיכוי שהוא יהיה פתיר. אין אפשרות בכלל שנוותר על יום ראשון כיום עבודה ברגע זה, ואני מציע לקבל החלטה, לבחון איך הופכים את יום שישי באמת ליום מנוחה אמיתי. שבת הוא יום מנוחה, אם לעולם החרדי בטח בשבת הוא נח, אני חושב, ובואו נדאג שתהיה תחבורה ציבורית בשבת לאלה שכן רוצים לנסוע לטייל בגליל בשבת, ובואו נעשה באמת חברה פלורליסטית כזאת, שמאפשרת לכל אחד לנהוג ביום המנוחה שלו איך שהוא רוצה לנהוג אחד רוצה לעשות קניות? שיקנה. אחד רוצה לטייל – שיטייל. אבל שתהיה אפשרות והוא לא יוגבל.

הערה אחרונה, אני מציע שמעל גיל 55, יעבדו 7 ימים בשבוע, מפני שבלאו הכי זה המקום הכי טוב לבלות בו. אז אני פשוט מציע, שכל מה שיחליטו, זה לא יחול על אנשים מעל 60, אני מוותר לכם.

אריק כרמון: דוביק, בתור מי שאחראי לדיון הבוקר, ומי שמאמין שהוא דיון חשוב ולא מבוזבז, תרשה לי לומר לך, שכשם שהקדשנו יום שלם לשמוע מצוקות של מיעוט שאתה השתתפת בו, עם ראש הממשלה, אנחנו גם הקדשנו יום שלם לשמוע מצוקות של מיעוט אחר,

דוביק לאוטמן: אני חוזר בי, חוזר בי: הדיון במקומו. הדיון במקומו, עזוב, נו, יאללה –

אריק כרמון: סליחה, לא, אל תגיד לי יאללה, מפני דוביק לאוטמן: לא ביקרתי אותך, מה אתה רוצה, די, אריק כרמון: אבל אני מבקר אותך. אני מבקר אותך ואני אומר לך את זה במלוא כובד הראש,

דוביק לאוטמן: אני היחידי שאתה מבקר? אף אדם לא ביקרת פה, רק בזה שאמרתי שהדיון מיותר התפרצת. מה אתה רוצה.

אריק כרמון: אני מציע ומבקש שתהיה קשוב למצוקות של מיעוט גדל והולך בחברה הישראלית, כפי שהם באים לידי ביטוי כאן, ואל תזלזל בזה. זה הכל.

דוביק לאוטמן: אני מאד קשוב למיעוט, וקשוב גם לרוב שרוצה גם לנסוע בתחבורה

ציבורית בשבת, ואני קשוב גם

אריק כרמון: מציעים לך את זה, מציעים לך את זה.

דוביק לאוטמן: ואני קשוב גם ל-16 אחוז ערבים שעדיין יום שישי הוא יום המנוחה

שלהם.

אריק כרמון: אז בוא נדבר על זה. הנה, בבקשה, איש המיעוט, חבר הנהלת המכון

לדמוקרטיה רמזי חלאבי ואחריו בייגה.

רמזי חלבי: שלום לכולם, מאחר ובמיעוטים עסקינן, אני אנסה לייצג קצת את

המיעוט הערבי. מה גם שראיתי שהמסמך לא כל כך התייחס לעניין

הזה. לפי דעתי לא במידה מספקת. אני רוצה לציין, שקודם כל במגזר

הערבי עובדים ששה ימים בשבוע, ככה, בשביל האינפורמציה ובשביל

המידע החשוב. ואני רוצה לדבר גם על מודל נצרת. בנצרת יושב

לימיני איש נצרת, אחד מאנשי העסקים בנצרת, והוא אומר לי שהמודל

הזה עובד מצוין. כלומר, ביום, ככה, בתי"ס פרטיים בנצרת, שבת

ראשון לא מלמדים. יש ימי מנוחה שבת ראשון. בנקים שבת ראשון

סגורים בנצרת. וזה באמת הופך להיות יום ראשון למשפחות הנוצריות

בעיקר, אבל בכלל אנשי נצרת אמצו את המנהג הזה, הופך להיות יום

לטיולים ולביקור בקניונים, ויום למעט המטרה החברתית, כפי שזה

הוזכר במסמך. המסחר ביום ראשון לא פועל בנצרת, יש כמה חנויות

קטנות שאפשר למצוא אותן פתוחות, אבל יש יום מנוחה ויום שבו רוב

העסקים בנצרת סגורים, וזה עובד. זה מצד אחד, אני אומר, שאם

רוצים להסתכל על מודל שעובד, אז במודל נצרת זה פועל טוב.

יחד עם זאת, אני לא מתעלם מהעובדה שאם אנחנו לוקחים את ה-20

אחוז מאוכלוסיית המדינה שהם אוכלוסייה לא יהודית או אוכלוסייה

ערבית, אז 83 אחוז מהם הם מוסלמים, והמוסלמים כידוע ביום שישי

צריכים להתפלל בשעה 12, אז אני מוסיף כאן מורכבות על העניין של

קבלת ההחלטה באשר ליום המנוחה. גם אם הציבור המוסלמי יעבוד ביום שישי, צריך בשעה 12 לאפשר לו להתפלל תפילת יום שישי, שהיא תפילה מאד מאד חשובה.

הערה נוספת, או משהו חשוב נוסף להזכיר, זה כל הנושא של הסינכרון בין מערכת החינוך לבין משק העבודה, כאשר במגזר הערבי, יש כאלה שעברו לחמישה ימי לימודים בשבוע, ואז זה גם כן יום שישי ושבת לא בימים אחרים. ככה שהמערכת מאד מורכבת.

הערה נוספת לגבי נשים ערביות. נשים ערביות אמנם היום רק כ-18 אחוז מהנשים הערביות עובדות, אבל אני מקווה ומאמין שהאחוז הזה יעלה, וצריך לדאוג גם לסידורים של מעונות יום, סידור לילדים ודברים מהסוג הזה, כך שבהחלט יש כמה נקודות שראויות להתייחסות, כדי לקבל את ההחלטה שהן מתייחסות באופן ספציפי להיבט התרבותי של האוכלוסייה הערבית, מאחר וגם הוזכר כאן קודם ע"י אריק, העניין של ההתייחסות למיעוטים. גם ציפי הזכירה את זה.

אני חושב שכאן יש שיקולים בעד ושיקולים נגד. אם אנחנו לוקחים את המודל של נצרת, הוא פועל, ויש אנשים שיעדיפו שיום ראשון יהיה יום מנוחה. יחד עם זאת, אם נשאל את הציבור המוסלמי בישראל, אנחנו בהחלט נראה שיום שישי מתאים להם יותר, אלא אם כן יימצא סידור נוסף.

אני רק רוצה בסוף דברי, אריק, באמת לברך על כך שבפורום קיסריה משתתפת קבוצה של אנשי עסקים ערביים, שמייצגים כאן כמה חברות גדולות, ואני לא אציין את השמות, כדי לא לעשות פרסומת לאף אחד.

אריק כרמון: רמזי, זו שנה שניה שקבוצה נכבדה מהמגזר הערבי משתתפת. אני רוצה לחזור ולהזכיר לך את הכנס בנצרת, אבל כולם ברוכים הבאים. בייגה ואחריו אפרים צדקה.

בייגה שוחט: אני קודם כל רוצה מראש להגיד איפה אני נמצא במחלוקת שהתחילה בדברים של אמיר ברנע ושיינין. אני מאלה שחושב שהאלטרנטיבה היא ברורה והיא בין 4 ימי עבודה בשבוע או 5 ימי עבודה בשבוע. אני לא מקבל את המודל והתאור של ניו יורק והחרדים שעובדים עד 3 ורצים לארוחת השבת. אני מקבל את העמדה שאומרת שיום שישי לא יהיה יום עבודה מלא במדינת ישראל. זאת ההערכה שלי. ולכן, אם מחליטים על יום ראשון כעל יום שבתון, אנחנו מדברים בעצם על 2.5 ימי שבתון, אולי אפילו 3 ימי שבתון, ולכן אני חושב שהפתרון הזה איננו פתרון. אני לא מתייחס לדיל שישנו בעניין החוקה בדבר הזה. אני לא רוצה להכנס לזה. אני גם לא באתי לדיון על הבסיס הזה, כי אני חושב שהתאורים והמחשבות שאכן כך זה יהיה, הם פשוט יהיו לא נכונים.

אני רוצה להעיר משהו בעניין מערכת החינוך. הנושא עלה בשעתו, ואני זוכר תגובות גם של מפלגות וגם של אנשים, אפילו הביאו דברים שהם כרוכים בכוחות הרבה יותר חזקים, שאף אחד אין לו סמכות להחליט על ביטול תורה ביום כלשהו במהלך השבוע. כך נאמר לי ע"י חבריו במפלגה של נחום לנגנטל ושל יצחק לוי, אמרו: אין דבר כזה ביטול תורה. ששה ימי לימודים, ככה צריך להיות ושום כוח בעולם, משום סיבה שהיא, לא מבטל את העניין, ולכן גם שאלתי את השאלה את אלי ישי, שנתן תשובה אחרת, ואמר זה אפשרי, אבל שתהיה איזושהי מסגרת. הוא דיבר על מסגרת יותר בצד הסוציו-אקונומי של הבעיה, מה קורה עם משפחות שלא נוסעות לטייל ויצטרכו לטפל בילדים. הוא מדבר על איזשהו בייבי סיטינג, קייטנה שלא תהיה חובה, שזה הדבר המרכזי החשוב, שאם משפחה תחליט שהיא נוסעת היא יכולה לנסוע, אין כאן תהליך של יציאה מביה"ס או מגן הילדים, מדבר שהוא בהכרח. ואם באמת העמדה שאומרת, וני שומע את הנהוניו של ידיד יצחק לוי: כן, זה נכון, יש כאן ביטול תורה, משמעות העניין, שאם מערכת החינוך

עובדת – לא עשינו שום דבר. שום דבר לא עשינו, ואת זה צריך לדעת מראש, זה חלק בלתי נפרד מהעניין.

אני גם חולק על ההנחה, נאמרו כאן שתי הערכות, אחת ע"י מר שטרן, שהצרכנות בשבת היא תוצאה של יום שישי של חצי יום קניות רק ביום שישי. איזה מן המצאה זאת? מי אמר שצריך לקנות ששה ימים בשבוע, ארבעה ימים בשבוע, שלושה ימים בשבוע? מאיפה באה השטות הזאת, שבגלל שיום שישי קצר, אז החנויות פתוחות ביום שבת. לא שייך לעניין. אפשר לסגור אותן אם רוצים לסגור את החנויות ויקנו ביום שישי ויקנו ביום שני בערב, יקנו ביום שלישי בערב. אין שום קשר בין העניין. אנשים שרוצים ללכת לשפיים והולכים לשפיים ביום שבת, זה סוג מסוים של אנשים שזה הבילוי שלהם. זה לא צורך של קנייה. אפשר לפזר את זה גם בימים אחרים של השבוע, אפשר ביום שישי עד 2 או 3 לקנות את כל העולם בימים האלה. זאת הנחה אחת.

והנחה שניה, זה הנחת חידוש המשפחה שיושבת בבית מסביב לשולחן, אם שפיים תהיה סגורה. הבל ורעות רוח. לא העניין של שפיים מפרק את המשפחות בישראל. אני לא רואה את אלה שנוסעים לשפיים באים הביתה ופותרים ספרי תורה וגם המשפחה יושבת מסביב לשולחן וחוגגים את השבת, ובא לציון גואל. אין שום קשר בין הדברים. אנשים הולכים לשפיים כי היום החברה בנויה אחרת והצרכים אחרים והבית הוא אחר, והמשפחה היא אחרת. לכן שתי הנחות היסוד שלכם, בעניין הזה, בעיני מופרכות לחלוטין, בלתי מוכחות גם. דרך אגב, אני לא יודע כמה אנשים עוברים במרכזי הקניות, עוברים 300 אלף איש בשבת או חצי מליון אנשים בשבת? מליון עוברים? או.קיי. מליון זה עדיין 14 אחוז מאזרחי מדינת ישראל.

לכן אני חושב, האמת, אני בעד חמישה ימי עבודה בשבוע, מאד בעד, אני בעד הארכת ימי הלימודים ולהעביר אותם לשעה 4.5-5 כמה

שצריך, עם כל המבנה מסביב, שלא לדבר שאני בעד תחבורה ציבורית בשבת, אלא הדברים האחרים שלא צריכים להיות בשום trade off ושום דבר, אבל אני חושב שאין אופציה של יום ראשון, זו אופציה תאורטית, לא קיימת.

אריק כרמון: תודה רבה. אפרים צדקה ואחריו ח"כ יצחק לוי.

אפרים צדקה: לעשות יום מנוחה נוסף ביום ראשון, פרושו מעבר לארבעה ימי עבודה בשבוע. יום שישי הוא לא יום, לא יכול להיות יום עבודה. ביום רגיל, העבודה מסתיימת בערך בין 3 עד 8 יש אנשים שעובדים, וטראו ביום כזה, שלא כולם גומרים באותה שעה, מה קורה בכבישים. עכשיו, ביום שישי, כולם בשעה 2 הם יפסיקו לעבוד. מתי הם יגיעו הביתה? כשכולם בשעה 2 ילכו הביתה. בגוש דן, מתי הם יגיעו הביתה. בניו יורק, החרדים בניו יורק יכולים לעבוד חמישה ימים בשבוע ולקיים את מצוות השבת, כי יש להם את הגויים שמשרתים אותם. מה יקרה לאותו אדם שבתחבורה הציבורית שיסיע את האנשים האלה שגומרים ביום שישי ב-2, מתי הוא יגיע הביתה? גם על זה צריך לחשוב, אני חושב. לכן אני באמת חושב שהאופציה של לעבור יום מנוחה ביום ראשון, פרושו ארבעה ימים בשבוע. יכול להיות שבעוד 20 שנה זה מה שנרצה לעשות. יכול להיות. אבל היום אני חושב שאנחנו לא ערוכים לכך, כי צריך להסתכל על הדברים בהקשר הכללי של איזה לחץ יש לנו על התוצאה. ואני כן חושב שצריך את הדיון הכלכלי, כל דבר אפשר לכמת אותו כלכלית. זה נכון קודם כל לעשות את החישוב הכלכלי ואחרי זה לעשות השוואה לעומת הערכים. ז"א לראות כמה ערכים כמו למשל, שמירת השבת, עולה לנו. אבל את זה קשה למדוד בערכים כלכליים. אבל את הדברים האחרים כן אפשר למדוד כלכלית ולראות כמה הערכים יעלו לנו.

לחץ גובר ועולה אני חושב שיהיה על התוצר במדינת ישראל, שממילא אנחנו מתחילים במצב שבו אנחנו מדינה שיש בה הכי הרבה חופשות בעולם. אני לא מכיר מדינה שבה שבועיים, כל שנה, סוגרים את כל משרדי הממשלה, וזה בערך כך קורה, גם בסוכות וגם בחוה"מ פסח וכסוגרים את כל משרדי הממשלה, אז גם שאר המשק שובת באותם שבועיים, ואח"כ מדברים על הפריזון.

עכשיו, הלחצים על התוצר ילכו ויגדלו. יש כאלה שאתה אומר הלוואי שייסגרו יותר משבועיים, אבל זה קצת ציני. הלחצים על התוצר צריך לראות אותם בהקשר כללי. האוכלוסייה מזדקנת. אוכלוסיה מזדקנת פרושו של דבר צריך תוצר יותר גדול, כי מעט יותר אנשים מייצרים אותו וצריכים לתמוך בהרבה יותר אנשים. גם האיום הזה של 50 אחוז מכיתות א' וב', 50 אחוז מהמחזור הזה הוא של אנשים שכנראה לא יתרמו לעבודה במשק או לתוצר, זה איום עוד יותר חריף על התוצר. זה אומר ששאר האנשים צריכים להגדיר עוד יותר את התוצר, כדי שיוכלו לתמוך באותם אנשים שלא יעבדו. זה עובד בדיוק בכיוון ההפוך. אמרתי שעל חלק מהאוכלוסייה,

נחום לנגנטל: חלק מה-51 אחוז זה ממלכתי דתי והם כן תורמים. אני מדבר מבחינת תרבותית, זה מה שרציתי לומר לך. כרגע בכיתות א"ב החינוך הממלכתי במדינת ישראל הוא המיעוט.

אפרים צדקה: בסדר, אז זה לא 50 אחוז, זה 30 אחוז כאלה שלא יתרמו והאחרים צריכים לתרום. אבל האחוז הזה, ולא חשוב אם זה 30 כרגע או 20, הוא הולך וגדל. זה המסר שאתה נותן וזה כנראה נכון. האחוז הזה שלא יתרום לתוצר ילך ויגדל, ולכן זה עוד לחץ שיקרה על התוצר. זהו פחות או יותר.

אריק כרמון: אפי, אני מודה לך. ח"כ יצחק לוי, ואחריו ח"כ חיים אורון.

יצחק לוי: אני רוצה קודם כל לברך על כך שאנחנו עורכים דיון לקראת 20 השנים הבאות. אני פה שומע שני דוברים כבר, שבעוד 20 שנה יהיו 4 ימי עבודה. מאד מעודד, מאד מעודד שאנחנו נערכים בזמן ושנחנו דנים איך להיערך, וזה בסדר. גמור. אני לא יכול להתערב בעניינים הכלכליים כי אני לא יודע ואני לא מתמצא בהם. אני רק שמעתי את הנשיא הנבחר היום בבוקר, כשהוא דיבר ברעננה או במקום אחר, והתפעל שמדינת ישראל היא הכלכלה הכי מוצלחת היום בעולם והכי צומחת והכי פורחת, אז זה בסדר. אנחנו לא צריכים כל כך לדאוג. כלומר, גם אם נעבוד קצת פחות אנחנו נשאר בעשיריה הראשונה, כך אני מבין, בכל אופן מה שהנשיא אומר, והוא איש כלכלה ידוע ומובהק ועוסק בזה הרבה שנים עם הרבה ניסיון. אני רק אומר לך מה שהוא אומר, ואני שומע הרבה אנשי כלכלה, אבל לא על זה רציתי לדבר.

אני חושב שאתם צודקים. מדובר יהיה בארבעה ימי עבודה בשבוע ולא נשלה את עצמנו, יום שישי לעולם לא יהיה יום עבודה רגיל, ולא נסגור את העיניים ולא ננסה ככה לעשות פה כל מיני דברים. אנחנו צריכים להתמודד עם זה, אם אנחנו רוצים 4 ימי עבודה בשבוע או לא, כדי לפתור את בעיית השבת, וזה הכל. צריך להגיד את הדברים על השולחן ובצורה מאד ברורה. עניין של לימוד תורה, של ביטול תורה, הוא גם עניין מאד חשוב שצריך לעסוק בו. אני רוצה להגיד לך בייגה, ביטול התורה הוא גם מ-1 בצהרים וגם מ-3 בצהרים, כלומר, לא רק ביום שישי. זה ששולחים את הילדים היום ב-1 בצהרים, זה גם חלק מביטול התורה שישי. אנחנו צריכים להתמודד עם הכלים הממלכתיים שישי לנו בנושא של החינוך. והרשתות הפרטיות יעשו תמיד מה שהן רוצות. והרשתות הפרטיות תמיד יבואו ויתנו יותר מאשר המדינה נותנת, ואחוז התלמידים ברשתות הפרטיות הולך וגדל, גם בציבור הדתי וגם בציבור החרדי, מכספי המדינה, מהחוקים שאנחנו מאשרים חדשים לבקרים

ח"כ אורון, מכל מיני כספים, אבל זו המציאות וזה העניין וצריך לדעת את זה.

אני רוצה לומר, שאנחנו כאן צריכים להתמודד עם בעיית השבת. אם תסכימו שאנחנו נתחיל להפסיק לעבוד בשבת, לא נצטרך לדבר על יום ראשון. אני מציע, במקום שנתחיל לדבר למה שנפסיק לעבוד ביום ראשון, בואו נדבר שנפסיק לעבוד בשבת. הרי עובדים בשבת, ועובדים בשבת בגדול. ומרכזי הקניות זה עבודה בשבת, זה אנשים שמפעילים ואנשים שמספקים סחורה ואנשים שפותחים, וזה עסק, וזה עסק גדול. זה לא משנה אם מליון אנשים קונים או לא, אם מליון אנשים קונים, גם תחבורה ציבורית יש בשבת. אמנם לא בצורה פורמלית, אבל יש הרבה מאד תחבורה ציבורית בשבת. מוניות עובדות בשבת ויש קווים שעובדים בשבת. מה, צריך לסגור את העיניים? רק מליון אנשים הולכים לקנות בשבת? על מליון אנשים שילכו לקנות בשבת, יש לך עוד מליון אנשים שעובדים. ולכן, אם רוצים להתמודד עם בעיית השבת – בבקשה. אם לא, אני חושב שנצטרך להתמודד עם נושא של 4 ימים בשבוע. נצטרך לתת פתרון.

אנחנו מתקרבים, לדעתי, לכ-35 אחוז שומרי שבת מכלל האוכלוסייה של מדינת ישראל, אולי אם נוריד את הלא יהודים אז זה יותר ופה מדובר במיעוט גדול מאד של אוכלוסיה שאומרים לכם: המצב כרגע לא טוב, הוא מצב חמור מבחינה חברתית בעיקר.אולי גם מבחינה כלכלית, מבחינת שומרי השבת שלא יכולים לעבוד בשבת ולא יכולים לפתוח את חנויותיהם ולא יכולים להשתתף באותו מסחר שנעשה רק למליון אנשים, שזה באמת מיעוט שבמיעוט, זה שום דבר מכוח הקניה, אם נוריד את הילדים את הזקנים, את הקשישים, את העולים הזרים ואת הכל, אז תראה שזה לא 14 אחוז. אבל זה לא משנה. אנחנו רוצים לפתור בעיה חברתית, והכלכלה תצטרך לתרום את תרומתה לפתרון

הבעיה החברתית. אם הכלכלה אינה רוצה לתרום את תרומתה לפתרון הבעיה החברתית, אז בסדר, נפתור את זה בעוד 20 שנה, רק שהבעיה תהיה הרבה יותר חמורה.

אנחנו מעכבים את החוקה. אנחנו מעכבים, אני משתדל לעכב את החוקה בגלל בעיית השבת. אחת, יש לי שני נושאים חשובים, נושא מעמד האישה ונושא השבת, אלה שני הדברים העיקריים וצריך למצוא הבנות בהם, ואנחנו, בגלל נושא השבת אנחנו רואים הרבה מאד אנשים שמתלוננים על מה שקורה בשבת. רוצים לפתור את הבעיה. אז אם העולם הכלכלי יהיה מוכן לתת יד לעניין ולמצוא פתרונות ולא להגיד אי אפשר ואי אפשר, אז בסדר, נשאר כך. אבל כאשר נבוא לפתור את זה, נפתור את זה במצב הרבה יותר חמור. תודה רבה.

אריק כרמון: אני מאד מודה לח"כ יצחק לוי. ג'ומס ואחריו אלי הורוביץ. חיים אורון: אין לי בעיה עם העובדה שמתקיים דיון הבוקר בנושא הזה, אריק, ואני מקווה שתגיב כלפי שאופן יותר אדיב מאשר –

אריק כרמון: אני לא הייתי אדיב? סליחה, אני מתנצל.

דוביק לאוטמן: היחידי שתקפת אותו.

אריק כרמון: אתה דיברת על בזבוז בוקר, רק על זה התלוננתי, שאתה בזבזת בוקר. חיים אורון: אריק, אם הבאתי אותך להתנצל אז גמרנו, הבאתי גאולה לעולם.

אריק כרמון: תודה רבה. תודה רבה.

חיים אורון: אבל אני בכל זאת חושב, שככל שהנושא הוא חשוב ואני מאד מאד מחשיב אותו, ולא בדיון היום פעם ראשונה, הזווית הכלכלית היא במקרה הטוב, אחת מהזוויות הלא מהותיות בדיון הזה. והחברים אומרים את זה. אל דברו אתנו כלכלה, דברו אתנו בערכים. אני פחות או יותר מנסה כל החיים שלי, ולא מצליח, יצחק לחבר בין כלכלה וערכים, אבל אני יודע שהמקום שבו אי אפשר להצליח בזה, זה בנושא הזה. למה אי אפשר להצליח בו? דווקא פה החיבור בין כלכלה וערכים?

מסיבה מאד פשוטה, שמדובר בנסיון לגשר בין שתי תפישות קוטביות שונות. אני שותף לכם, ולא מהיום, ביחס המאד לא חיובי למה שאתם קוראים "האווירה הצרכנית" ברחבי ישראל. אני לא מצליח למצוא כלים שאתם רוצים להשתמש בהם, לשנות את זה. כי מה בעצם אתם אומרים? איך נשנה את זה? נסגור את החנויות. ואז במקום לביג בבאר שבע, ייסעו אל לקיה,

יצחק לוי: כמו שהיה 40 שנה .

חיים אורון: לא, יצחק, אז ייסעו כמו לפני 40 שנה היתה המציאות שונה בחברה הישראלית לגבי אלה שנוסעים בשבת. אני אומר לך מה יהיה בדיוק, ואתה גם יודע את זה. שיהיה סגור בחיפה – ייסעו לדליה. נכנס ראש העיר, הוא יגיד לך, כבר עושים את זה עכשיו. והסוחרים בחיפה עכשיו כועסים על דליית אל כרמל, לא על קיבוץ דליה, הפעם אין פה קיבוץ בעסק.

יצחק לוי: עכשיו הם כועסים על יגור.

חיים אורון: על יגור, בסדר. עיר הכרמל. עכשיו, למה אני אומר את זה? ואני כן שותף לעניין שהפרהסיה של יום המנוחה היהודי במדינת ישראל, לטעמי היתה צריכה להיות שונה. אני לא מתחבר לחלק שאתם רוצים את הדבר הזה לעשות בחוק. כי מה כל ה-trade off שמופיע פה? בואו נעביר את יום ראשון או יום שישי, ונסגור את שפיים – חברה, עוד פעם שפיים, חברה זה כלום, בבילו אין קיבוץ ובביג אין קיבוץ, ובכל המקומות האלה אין, אבל יש עוד קיבוצים בסיפור. רוב מרכזי הקניות שפתוחים, איזה קיבוץ יש שם, וחוץ מזה, אם יש כאן קיבוץ, מה יש לקיבוץ מזה, אפשר לחשוב. אבל זה לא סיפור של קיבוצים יותר. זה פעם היה סיפור של קיבוצים. תכנסו לכביש מרעננה עד בית ליד בשבת, זה קניון אחד ארוך, מרעננה עד בית ליד, ולפי מה שאני יודע, אין שם אף קיבוץ אחד. אז עזבו את הסיפור של הקיבוצים. יש צורך של

ציבור ישראלי שאני ברמה הערכית והתרבותית שם אותו בעדיפות הרבה יותר נמוכה. והייתי מעדיף שהאנשים האלה ייסעו לפרקים ולתיאטראות ולמתנ"סים ולכל המקומות האחרים, ושתהיה תחבורה ציבורית.

אבל, אלוהים אדירים, כל פעם שאתה מדבר יצחק, או חברים אחרים, על הרוב והמיעוט, אני אומר, למה פתיחת התחבורה הציבורית בשבת, שבויה בהסכמה שלי לסגור את ביג? אם אתם רוצים שאנשים יוכלו, אלה שאין להם פרייבט, כי 1.5 מליון פריבטים נוסעים, לא שואלים אף אחד. עוד כמה מאות אלפי אנשים, מי שאין לו פריבט, הוא כלוא בביתו.

אני אספר סיפור ואני מקווה שלא תכעס, כשהיה העימות הגדול על כביש בר אילן בירושלים, נזכרתי בזה ממש הרגע, כי יצחק יושב לפני, וחפשנו פשרה, ואני באתי ליצחק שהיה שר התחבורה ואמרתי: אני מציע פשרה אחרת. לא פשרה של אולמרט שיהיו שני מסלולים בכביש, אחד מתחת ואחד למעלה, אלא פשרה בשני מקומות שונים. הוא שאל אותי למה אתה מתכוון? אמרתי לו: שמע, אני לא בטוח שאני אביא את המפלגה שלי לזה, אבל בוא נראה אם אפשר ללכת על זה. בר אילן יהיה סגור ברוב שעות היום, נפתח את תחנת אגד בכניסה לירושלים ואת כל המתנ"סים בעיר, וניתן לאנשים, זה יהיה ה-trade off של הפשרה, לא פשרה על הכביש.

יצחק לוי: הסוף הוא שגם בר אילן סגור וגם תחנת אגד סגורה.

חיים אורון: והסוף, אתה אמרת לי יצחק, אנחנו מדברים באופן חברי, אתה אמרת לי: ג'ומס, אני חושב שאתה צודק, אתה לא יכול להעביר את זה ואני לא יכול להעביר את זה. נכון? אני מדייק? בסדר. אני עכשיו לא אומר את זה בשביל להיות מי יותר גיבור. אני אומר את זה בהקשר של מה שנמצא פה. כי מרוב שאנחנו שותפים לרצון שהפרהסיה בשבת תראה

אחרת, אנחנו הולכים לפינות שאני לא הולך אתכם לשם. אני אומר את זה לגמרי בגלוי, וזה הפך להיות איזה נושא, שפעם אחת הוא בן ערובה של חוקה, ופעם שניה הוא בן ערובה של איך תראה השבת. מה מפריע, וגם את זה אני לא ממציא עכשיו. אם רוצים לשנות את דמותה של השבת, מה מפריע שהמדינה תחליט, שכל המקומות שלמדינה יש בהם יד, כמו שקיים בכמה ארצות בעולם, בשבת זה בחינם. מוזיאונים בחינם, וגנים ציבוריים חנם, והגנים הלאומיים בחינם וכל הדברים האלה בחינם, ואז אולי זה ישפיע. מי שרוצה בכוח –

בייגה שוחט: זה בניגוד לתפישה שלהם?

חיים אורון: זה בניגוד לתפישה שלהם? רגע, סליחה,

אריק כרמון: ממש לא מדויק, בייגה.

חיים אורון: בייגה, א. התפישה יותר גמישה ממה שאתה מציג אותה. לכן חברים, יצחק אומר ואני חושב שאי אפשר פה לעגל את הפינה הזאת. מי שמדבר היום על יום ראשון, מדבר על 4 ימי עבודה, ולכן, אתה יודע, אתה מכיר אותי לא מהיום. אני לא חסיד גדול תמיד של האבולוציות, אבל כנראה שבתחום הזה, האבולוציה תהיה הרבה יותר חזקה, והיא לאט לאט, תביא למצב, הלוואי, אני לא בטוח, היא יכולה גם להביא למקומות לגמרי אחרים, ואתה יודע, וזה המשפט האחרון שהוא יכעס עלי, ה-trade off שלי לא שייך בין שפיים לאוטובוס, אלא הוא שייך לכמה דברים הרבה יותר מהותיים, ועוד שאנחנו לא מגיעים לשם, קשה מאד גם להביא לזה.

אריק כרמון: תודה רבה ג'ומס. אלי הורוביץ – אתה מוותר. כרמית פלוג ואחריה ח"כ זאב אלקין.

קרנית פלוג: נדמה לי שאין וויכוח שהוספת יום ראשון כיום שבתון תקצר את שבוע העבודה, השאלה אם זה בשעתיים או בארבע שעות, אבל על העובדה שזה יקצר באופן מהותי את שבוע העבודה, נדמה לי שאין וויכוח. אז

אני רוצה כנקודת מוצא באיזשהו מקום לדיון, להביא את העובדה שקודם כל התוצר לנפש אצלנו נמוך מהמוצע ב-ECD0 וזה למרות שהתוצר לעובד הוא קצת יותר גבוה מאשר ב-OECD והסיבה לכך היא שמספר שעות העבודה פר משק בית, או לנפש, הוא נמוך בערך ב-30 אחוזים מהמוצע ב-OECD וזה בעצם החישוב הזה שלוקח בחשבון גם את התעסוקה וגם את שעות העבודה בשבוע עבודה בממוצע. אז עיקר ההסבר לפער הזה בשעות העבודה פר משק בית או לנפש, נעוץ בעובדה ששעור התעסוקה אצלנו נמוך זו עובדה ידועה וזה קשור גם לשעור ההשתתפות הנמוך וגם לשעור האבטלה היותר גבוה. זו עובדה שדנו בה בהרבה הזדמנויות.

אבל בניגוד למה שגם הוצג פה, בהתייחסות לשבוע העבודה, כשאנחנו השווינו את יום העבודה, או כשהשווה פה בנייר, דובר על שבוע עבודה על פי החוק. בפועל שעות העבודה הממוצעות לשבוע אצלנו, הוא יותר נמוך מאשר בממוצע ב-ECD0 בערך בשעה. אצלנו בממוצע עובדים 38 שעות בשבוע עבודה, בעוד שב-OECD עובדים יותר. כלומר, כבר היום בפועל שעות העבודה אצלנו יותר נמוכות מאשר במדינות אחרות. חלק מזה זה חלקיות משרה. אנשים עובדים פחות ממה ששבוע העבודה הסטנדרטי. זו התוספת לכך. בכל מקרה, מה זה בעצם אומר? זה אומר שאם אנחנו נאמץ את יום השבתון הנוסף, המשמעות היא קיצור עוד יותר גדול בשעות העבודה, ואנחנו נתרחק גם בעניין הזה מהמוצע ב-OECD. ז"א שאם אנחנו נקצר את שבוע העבודה, העובדה הזאת ללא שינוי דרסטי בשעורי ההשתתפות אצלנו תרחיק אותנו עוד יותר מהתוצר לנפש במדינות ה-OECD ונדמה לי שאנחנו שואפים להגיע לרמת החיים שם וזה בוודאי לא יקרב אותנו לשם.

אריק כרמון: תודה רבה קרנית. ח"כ זאב אלקין ואחריו צביקה דהרי.

זאב אלקין: קודם כל למען הגילוי הנאות, אני שייך לאותה קבוצה של ח"כ שעוסקים בנושא ההזוי הזה, ואני אחד ממגישי הצעת החוק, יחד עם ידידי יולי אדלשטיין על הפיכת יום א' ליום מנוחה. אני לא אחזור על הנימוקים שעלו כאן, אלא אתייחס לכמה נקודות. אוריאל לין יצא, הוא דיבר על כך שהציבור הישראלי בכלל לא בשל למעבר הזה מיום שישי ליום ראשון, אלא שכח עובדה, שאם אי פעם הציבור הישראלי היה בשל ויכול להיות בשל לנקודה הזאת, זה היום, כי התווספו במדינה הזאת מליון איש, שרגילים למציאות של שבת ראשון, כימי שבתון שלהם, וזה הציבור הרוסי. עכשיו, זה ציבור מתכלה, הוא לא יישאר כאן לנצח. אבל בכמה עשרות השנים הקרובות, אם יש את נקודת הזמן שבה ניתן ללכת על המהלך הזה, זה בכמה עשרות השנים הקרובות.

נקודה שניה, כל מי שדיבר כאן, דיבר על מצב סטטי, וכל ההשוואות הכלכליות ששמענו, היו השוואות מול המציאות של היום. אני לא בטוח שזאת גישה נכונה. לדוגמא, השאלה של מספר שעות עבודה, האם מישהו מאמין שלאורך טווח ארוך ניתן לשמור על 43 שעות עבודה במדינה, כשזה מעל ומעבר כמעט לכל מה שקיים לנקודת השוואה של המשקים שאנחנו משווים את עצמנו? הרי אין ספק, כמו שבתקופה קצרה, הרי זה קרה לא מזמן קיצור בשעתיים של שבוע העבודה, ובמוקדם ובמאוחר התהליך הזה יבוא.

כל מי שיעשה חישוב קל, יראה שההשוואה הזאת או 4 ימי עבודה או המצב הנוכחי לא מדויקת. מספיק לקצר שבוע עבודה בשעה, ובוודאי ובוודאי שבשעתיים, כדי שהפלונטר ייפתר. 9 כפול 4 זה 36, אף אחד לא חולק על אפשרות עבודה בימי שישי של 5 שעות בשבוע אפשר גם יותר, ואז מגיעים ל-41, בלי שום בעיה, וניתן להגיע גם ל-42.

בייגה שוחט: ו-9 שעות עבודה זה נורמלי ב-OECD? יש מדינה ב-OECD שעובדים 9 שעות? אין דבר כזה בעולם.

זאב אלקין: זה נכון, אבל השאלה שלי אליך, האם המציאות הישראלית של היום לא מתקרבת לזה. הרי אנחנו בעצמנו הזכרנו את העובדה. נקודה נוספת ובזה אני אסיים, כי תכף הזמן שלי יסתיים, קשורה להערכה, שוב, ההערכה הכלכלית בונה על המצב הדמוגרפי הנתון. דיבר כאן נחום, ובצדק, על המצב הדמוגרפי של כיתות א' שזה המצב הדמוגרפי שלנו שוב בעוד 20-30 שנה. ובמצב הדמוגרפי שנחום מדבר עליו, יקרו כמה דברים מעבר לבעיה של שיעור תעסוקה, יקרה גם תהליך של הקפדה הרבה יותר משמעותית בכוח הזרוע הפוליטית, על שמירת שבת. ומה ההשלכות התקציביות לתוצר למשק, לנסיון בכוח ובכפיה לסגור את החנויות בשבתות לעומת המצב שקיים היום. זה חלק מאותה הערכה של כל מי שעוסק בהערכה כלכלית, הוא חייב לבצע אותה. כי כל מי שחושב שבמצב הנתון של סטטוס קוו, הוא נקודת ההשוואה, אני חושב שהוא טועה לכאן ולכאן. גם אלי ישי, שחושב שסטטוס קוו הוא אפשרי לטווח ארוך, הוא טועה, הוא לא יוכל לשמור על המסגרת של השבת בטווח הקרוב כפי שהיום. אבל כל מי שחושב שהפריצה של השבת, שקיימת היום ומתרחבת, היא תהיה אפשרית בדור הבא, או בעוד שני דורות במדינה במצב הדמוגרפי הנתון, לדעתי טועה, וההשלכות הכלכליות של תהליך הכפיה שיבוא, צריך לקחת אותם בחשבון בהערכה. תודה.

אריק כרמון: תודה רבה ח"כ אלקין. ממלא מקום ראש עיריית חיפה צביקה דהרי, ואחריו עו"ד אמנון לורך.

צביקה דהרי: אני בקשתי דקה פה, ג'ומס למעשה דיבר על זה. תדעו, אנחנו חיים במדינה שבה יש יהודים מוסלמים ונוצרים. מה אתם חושבים, בכלכלה עובד כל כך יפה חוק הכלים השלובים. אני אתן לכם דוגמא, בחיפה, אני לא יודע אם זה קורה לכם בשאר המקומות, ב-9 באב סוגרים את בתי האוכל. מה אתם חושבים, נוצרים שרוצים לאכול לא אוכלים? הם

אוכלים, יש בחיפה הרבה מסעדות שמפעילים אותן ערבים, בוואדי ובכל מיני מקומות, והולכים לשם. עכשיו, ברגע שיסגרו את המרכזים המסחריים, את הקניונים, שזה מה שמפריע בעיקר לדתיים, אנשים ילכו למקומות אחרים, כמו שהוזכר פה. יש הרבה מקומות של מוסלמים ונוצרים, יכול להיות שזה דבר מבורך, יכול להיות שזה מה שהם רוצים. שיהיה לכם ברור. מגוש דן, היום זה אולי קשה קצת, הגיעו לטול כרם, לקלקיליה, הם יגיעו לשם בסוף, כי אני מקווה שאפשר יהיה להגיע לשם. אז תקחו בחשבון, כשאתם רוצים לסגור את כל הדברים האלה, ובאיזושהי צורה לכפות את השבת על האנשים, ואני לא יודע מאיפה בייגה לקח את המחקר הגדול, שאנשים יקנו ביום שני, בשלישי, כאילו שהוא קובע להם. חלק גדול מהאנשים שקונים בשבת, תדעו לכם, אתם יודעים את זה בטח חלק גדול מכם, פשוט אין להם זמן לקנות באמצע השבוע. יש אנשים שעובדים לא שבע ולא שמונה שעות, עובדים גם 10-12 ואין להם זמן, יש משפחות שאין להן זמן לעשות קניה משותפת. תודה.

אמנון לורך: מאחר ודוביק התחיל במסע לקחת לי את הטעוניהם, אני אתנצל רק שתי דקות. קודם כל אריק, אני לא חושב שזה מבוזבז לקיים דיון ולהגיע למסקנה שהמצב הנוכחי הוא הרע במיעוטו.

אריק כרמון: מאה אחוז.

אמנון לורך: אני רוצה להעיר כמה הערות שהן לא מתקשרות לעניין. אני מוחה על כך שהדתיים נכסו לעצמם את השבת ועכשיו הם חושבים שהם יכולים לצקת בה תוכן. בלי קשר לזה שאני לא חושב שצריך לעשות קניות בשבת, אבל אני חושב שהזווית הדתית בעניין הזה היא לא נכונה. הדבר הזה מביא אותי לטעוניהם מעולם הדמיון. אולי בגלל יום ראשון, אז אולי גם הדת שלנו היא לא נכונה, ואולי בגלל שבעולם הנצרות היא השלטת, אז אולי אנחנו גם נאמץ את הנצרות, ואולי האיסלאם

שמאפשר לא לעבוד בשבת ואולי נלך לדתות המזרח, ששם יש יום שבתון פעם בעשרה ימים, ואולי גם זה יגדיל את הפריזון. אני חושב שאנחנו ברחנו קצת מהמסגרת של המציאות אצלנו.

מאחר וגם אני הייתי בניו יורק, אז מישהו למשל עשה חשבון מה יקרה אם אנחנו נחיה בזוגיות עוד יממה בשבוע, מה זה יעשה לשעור הגרושין והנשואין שם, כדאי שתבדקו, אחוז שעור האנשים שלא מתחתנים שם, כמה ילדים יש למשפחה, ז,א סתם אמר, זרק: זה בסדר, העיקר, אנחנו שמנו את השבת ומסביב עושים את העיגולים. יום שישי לעולם לא יהיה יותר יום עבודה. זאת המציאות. זה לא רק הוועדים, אין שום יכולת מנהיגות במדינת ישראל, גם אם כולנו היינו מסכימים לעניין הזה, לשנות את המציאות הזאת.

הדבר האחרון וזה אולי משתלב עם מה שיצחק לוי אמר, אנחנו אולי מאד מאד מקדימים את המאוחר. אני יודע, נחום, שבכיתה א' יש הרבה ילדים דתיים, אבל אתמול בערב הייתי באיזו חתונה חרדית וניסינו להבין איך זה שאגודה, למרות שמתרבים בשעורים דמיוניים, עדיין יש להם את אותו כוח פוליטי באוכלוסייה.

הערה אחרונה, בכדורסל לא משחקים בשבת, וגם לא ראיתי, אולי חוץ מאחד שחקן כדורסל דתי, לעומת זאת, שעור הזרים או הכושים באליצור אשקלון, לפי דעתי הוא יותר גדול משעור היהודים. אז אפשר לערבב את הטעונים האלה, אבל אני לא כל כך חושב שזה הולך להיעשות איזשהו שינוי מהותי. תודה.

אריק כרמון: בני פפרמן הוא מנהל הרשות לתכנון כוח אדם בתמ"ת. בני ואחריו אהרון פוגל.

בני פפרמן: אני מבין שבעצם יש פה וויכוח בין שתי תפישות עולם, ואני בסופו של דבר כל בן אדם מדבר בעצם מכור מחצבתו, מחינוכו ואני מבין גם שלפעמים לא ניתן לגשר בין הדברים, כי בסופו של דבר אנחנו מחונכים

ובנויים בצורה אחרת. אבל בכל זאת אני חושב שאם היינו, חלק מאותם אנשים שבעצם מתנגדים ליום א', אם היו משתכנעים שהנזק הכלכלי הוא יותר קטן, אולי היו מסכימים בכל זאת לחזור ולשקול את הדברים האלו.

ברשותכם, אני חש שבדיון אין מספיק נתונים, לא הוצגו מספיק נתונים וזה גם נתונים שלא הופיעו בחוברת, מכיוון שעסקנו במנהל בארבע השנים האחרונות בכל מיני הקשרים בנושא הזה, אני פשוט מנסה לומר מילה אחת או שתיים, נתון אחד או שניים, כדי לנסות אכן לנעוץ מסמרים גדולים בארון המתים שנקרא האם אפשר להפוך את יום שישי ליום עבודה מלא. כלומר, אני לא רוצה לדבר על העניין שמישהו מתחיל בשבע שעות ואחרי זה נגרר לחמש שעות, ובסוף הוא הופך את זה למצב שהוא לא עובד לחלוטין. אני פשוט רוצה לדבר על המצב העובדתי.

עכשיו, עוד הערה שנראית לי תמוהה. כל מי שבעצם תומך ביום ראשון כיום שבתון, עושה את החישובים בצורה מאד מוזרה הוא עושה כל מיני חישובים של ממוצעים, מעביר חצי שעה אחת מפה, חצי שעה אחת משם, אבל מי שבעצם רוצה לבדוק את זה לגופו של עניין, צריך לעשות את מבחן השונויות ולא את מבחן הממוצעים. כי אחרי הכל, מה שמעניין אותנו, זה כמה אנשים בסופו של דבר עובדים יותר מ-9 שעות. כי שם בעצם כל האקשן עשוי להתרחש.

עכשיו, רק כדי לסבר את האוזן, שיום ראשון הוא היום העמוס והקשה ביותר מבחינת שעות העבודה. הוא העמוס והקשה ביותר, ואנחנו בדקנו את זה בשני סקרים. די אם אומר שקרוב ל-35 אחוז מהאנשים שעובדים ביום הזה, הם בעצם נכנסים לשעות נוספות. חצי מהאנשים האלה נכנסים ל-150 אחוז. זה אומר, שהם כבר עובדים יותר משעתיים ונכנסים לארבע שעות. המצב הזה אומר, בסופו של דבר, שאין שום

דרך, להעתיק את אותם עודפי שעות לימי שישי. אין שום דרך לעשות את הדבר הזה, וגם לא במצב שהם נותנים שבע שעות. זה פשוט לא מתקיים. המשוואה הזאת לא יכולה להתקיים לחלוטין.

עכשיו, אם לקשור את זה לדבר נוסף שבחנו, שאלנו את האנשים, וזה אולי הדבר היותר מעניין, האם הם מוכנים במצב הנוכחי, שיום ו' יהפוך להיות יום עבודה. שאלנו את האנשים בסקר, אם הם רוצים שיום ו' יהפוך, בעצם נחזיר את המצב לקדמותו. אז ראשית 40 אחוז מהשכירים במדינת ישראל אמרו במפורש לא. לא מוכנים. עכשיו, הם אמרו דבר שזה מרבית האנשים לא לוקחים בחשבון, הם בשום פנים ואופן לא מוכנים למצב שתהיה ירידה בשכר, כלומר, לא מוכנים לממן את הדבר הזה.

אז עכשיו, אם מישהו חושב שאפשר להעביר את יום א' ליום ו' בלי שיקרה משהו בשכר, אז אני מוכן להשתכנע, כי זה כמובן לא יקרה, חלק מהיום הזה, חלק מהתקבולים החודשיים הם בסופו של דבר בנויים על יום א'. אז לכן התחושה שלי, ואני אומר את זה די בצער, יום ו' איננו האלטרנטיבה. ומי שמסתכל נכוחה על העובדות, פשוט איננו רואה אלטרנטיבה, ואני לא מקבל את כל החישובים הפשוטים האלה של להעביר חצי שעה, כי בחצאי השעות האלה הכל מסתדר. פשוט הכל מסתדר. אבל מי שעבד על זה, ואני אגב, מקבל את הדברים של ציפי, הסימולציות האלה נותנות שונות עצומה. זה פשוט תלוי מה אתה מכניס למשוואה כדי לקבל תוצאות. אבל אני יכול לומר די בוודאות, שהמעבר מיום ראשון ליום ו' יהיה נזק כלכלי לא מבוטל, והוא גם יפגע בלא מעט אנשים שהם בעצם הרובד החלש של האוכלוסייה.

עכשיו, את זה אני רוצה לקשור לעוד הערה נוספת. דבר נוסף ואני באמת בחצי משפט. אני מתקשה להבין את כל הטעון שגם עלה פה על נושא של פריחת תרבות הפנאי, כשיהיה שבתון ביום א'. אני פשוט

מתקשה להבין את הדבר הזה. אחרי הכל, על מי אנחנו בעצם בונים? על אותם אנשים מעוטי יכולת שהם בעצם אמורים להצמיח את אותה תרבות פנאי והכנסות ביום א'? אני מציע לאנשים המכובדים פה, לעיין בסקר הוצאות משפחה ולראות כמה צורכים האנשים האלה מתרבות הפנאי. כלום. שום דבר. אני פשוט, לכן שוב, גם הנושא הזה לא ברור לי. כי אומרים לי שבעצם אולי בצד אחד של המשוואה נשלם את המחיר, אבל בצד אחר של הכלכלה נקבל את התועלות. אני אומר, גם בצד הזה לא נקבל את התועלות.

אריק כרמון: תודה רבה. אהרון פוגל ואחריו נגה קינן.

אהרון פוגל: שימוש במודלים כלכליים, לפי דעתי הוא מאד מאד מוגבל, כי בדרך כלל מודלים כלכליים לא כוללים ערכים, הרבה מאד נושאים חברתיים, השפעות רוחב, כי אחרת המודל לא יתכנס. אבל יחד עם זה, במקרה הזה, הוא בולט כל כך, שיש בכל זאת כמה דברים שקיימים בתוך התוצאות הכלכליות.

דבר ראשון, אולי משהו רבע פילוסופי, מבחינתי תוצר או הכנסה אישית זה החופש לבחור. זה הערך הכי גדול של הדברים האלה. החופש לבחור ברמה האישית או ברמה של מדינה על סדרי עדיפויות במה שמדינה צריכה לעשות. וחופש זה הערך הבסיסי שמדינה לא יכולה להמלט ממנו, ולעסוק בו במסגרת של חוקה עד רמה מסוימת ולהבטיח, ואח"כ יש את הדברים של רוב ומיעוט, אפשר לקרוא לזה כפיה של רוב על מיעוט, אבל זה קיים גם במסים וזה קיים גם בהרבה דברים, וזה הדיון המרכזי שצריך להיערך.

דבר שני, אובדן תוצר, זה אובדן של חינוך, בריאות, כל הדברים האלה שכולנו כן רוצים לקדם אותם. ככה שהדברים, למרות שהביטוי בא כתוצאה כלכלית, שזה בלתי אפשרי, יש בזה הרבה ערכים חברתיים ואישיים שנפגעים. יחד עם זה, ז"א עלה פה בנושא אחד, אפשרות של

פתרון, יום ראשון כיום שבתון. הפתרון הזה ל הולך, אני מסכים עם הניתוח של דוביק, זה לא יכול ללכת. זה לא הפתרון, צריך לחשוב על דברים אחרים במסגרת של מישורים אחרים ועל כן אני לא רוצה להרחיב בזה.

הדבר המרכזי שאני רוצה להגיד, אני חושב שמבנה היומיים של הכנס, הוא בעצם מאפיין את השינוי הגדול ביותר שהמדינה עברה בשנים הקודמות. היום הראשון, היום, הוא מדינה נורמלית מתפתחת, דנה בנושאים ערכיים וחברתיים, ובהשתלבות בעולם, כחלק מגלובליזציה, שזה תהליך שהתחיל קודם, שהיום אפילו אנחנו פחות מייחסים חשיבות לממשלה או כנסת, עושה ככה או עושה אחרת. היום השני אומר: אנחנו עדיין חשופים לאיומים בממדים שכן צריכים את הנושא של המנהיגות וההובלה שאני מקווה שיכולה להיות גם במסגרת הקיימת, שבאמת ממחישים לנו, מדינה נורמלית ומתפתחת בקצב מהיר, זה היום הראשון ואיומים שצריך כל הזמן לטפל ולדאוג להקטין את ממדי השפעתם הפוטנציאלית כדבר שני. תודה.

אריק כרמון: תודה אהרון, נגה קינן ואחרונה חביבה אתי פרץ.

נגה קינן: אני אמשיך אולי בדברים שהתחיל בהם אהרון, ולא נותר לי אלא למחוא לך כפים, וזה העניין של זכות הבחירה האישית. זה ערך חילוני ראשון במעלה, ואני בוודאי כילידת חיפה, יודעת שבשבת א. התחבורה נוסעת. ב. דבר שני, נוסעים או לעיר או לדליה ועוספיה. הערך הזה של הבחירה החופשית – תראו, נורא קל לכולנו להתנשא מעל צרכני הקניונים לסוגיהם ולמיניהם, ולהגיד: התרבות זה לא זה. אבל זה מבטא משהו, ואותו צריך לקחת. זה מבטא את הרצון של האנשים לעשות כרצונם. לקום, לנסוע, לחזור, לקנות – אני שונאת קניות, אבל יש מישהו אחר שאוהב קניות, והתרבות המשפחתית של ללכת ביחד לבחור ג'ינס לילדה היא תרבות שקיימת. ולכן, אריק, אם צריך לעשות

מו"מ ולוותר על משהו, יכול להיות שצריך לעשות מו"מ ולוותר על משהו. אבל זה לא משמחה, זה לא מהנאה, זה לא מאיזושהי תועלת כלכלית זו או אחרת. אנחנו קודם כל צריכים לבטא את הערכים של לעבוד עבודה, יצירה, השתתפות בכוח העבודה. זה המהות של מה שאנחנו באים לומר, ואם צריך לוותר, אז יכול להיות שזה שווה ויתור, אבל לא בשמחה ובוודאי שלא בהנאה.

בדיון שישי או ראשון – בוודאי שאת יום ראשון לוותר על יום מלא, זה יום בעייתי, ואני מסכימה לכל ההערכות שהיו פה, שאנשים לא יעבדו בשישי בתמורה, וקדושת השישי היא דבר שקיים היום בכל שכבות הציבור הישראלי.

ראשית אני חושבת שהשאלה מאד מאד משמעותית, ובטח בפורום קיסריה, כי המציאות היום היא כזאת שמתהווה מציאות כופה, ואפילו תנאים של עושיק של האנשים החלשים בהסכמי השכר, בזכויות בעבודה ובזכויות המנוחה. וזה בלי קשר לנושא של הצביון הדתי ולגילוי הנאות. אני אשה דתית.

אני חושבת שמדובר ברובד שלם של אנשים שזכות הבחירה שאת מדברת עליה, בשוליים שלה, אם אין תנאים כופים, היא לא תהיה. כי צריכה להיות מערכת מגנה שחלק ממנה הוא תנאי כופה של גבולות זכות הבחירה. והחופש של השוק בעובד – מעביד בעסקים קטנים וגדולים, הוא כזה שצריך ליצור איזשהם תנאים שמגנים על איזושהי שפיות הוגנת של תנאים שווים, של משק שבכל זאת מחייב יום אחד חופשי בשבוע. עכשיו, אם את היית אומרת, או כולנו כאן היינו אומרים, יום אחד בחירה בשבוע, דרך אגב, פרופ' כרמון, זה דיון מסוג אחר. אם היו באים ואומרים: חמישה ימים בשבוע, יום שבת מנוחה, בתי עינוגים, בילויים, דרך אגב, התיאטראות מה שאמר ג'ומס, והמוזיאונים אני באמת חושבת שכאן צריך להיות חד משמעית כניסה חופשית ואני פונה

גם למגזר הדתי: צריך להפסיק את השימוש בבני ערובה של תחבורה ציבורית. אני חושבת שצריך לאפשר מיד לאפשר תחבורה ציבורית לכל החברה הישראלית בשבת. אבל אנחנו לא יכולים לדבר בשני קולות. מסחר בשבת הוא מסחר בשבת. וכאן השאלה שצריכה לעלות לדיון האם כן או לא.

כאן אני רוצה להעיר הערה צינית ברשותכם, אעפ"י שאני מאד מסכימה עם מר לאוטמן, ותרשו לי להוריד את הכובע לחתן פרס ישראל, ברבו מכולנו: יש נקודה אחת שאני מסכימה אתך, יום שישי לא יהיה יום עבודה מלא, עם כל זה שאני יודעת מה קורה בעולם, והיהודים בעולם עובדים שעות מלאות. אבל בשביל שהיהודים בישראל יעבדו שעות מלאות, צריך לשלוח אותם לעולם או להביא את העולם לכאן. וזה trade in שלא יעבוד. אז צריך ליצור כללים שמצד אחד זכויות הוגנות לבעלי הדתות האחרות, ואיזשהו סטנדרט שבא ואומר יש שתי אפשרויות: או כפיה של זכויות החופשה והמנוחה ואיסור מסחר בשבת, ושנשים ייסעו ללקייה ולדליה, אין לי בעיה עם זה. אבל לא יעלה על הדעת שסוחר ישראלי שלא יכול לפתוח את העסק שלו, אם מסיבות דתיות או אם מסיבות שהוא רוצה לנוח בשבת, הוא מתחרה בתרבות מולים שהיום זה לא שאפשר לקנות כל השבוע. המול הוא תרבות בילוי. מתחילים בסרט ופופקורן וקניית נעליים ומילוי של סלים, וחזרה עם אוטו עמוס של יום שלם. אז זה לא שאפשר לקנות כל השבוע, זו תרבות שלמה שהשאלה אם אנחנו יכולים להחזיר אותה.

אבל מדינת ישראל, ולשמאלי יושב מישהו מהתמ"ת, היכולת לאכוף זכויות בעבודה, היא יכולת מאד חלשה של מערכת האכיפה של זכויות העבודה במדינת ישראל. ולכן אני בצורה צינית אומרת: יש שתי אפשרויות. או לחזור ולאכוף את זכויות העבודה, וליצור מצב שבשבת אין מסחר, וכל בתי העינוגים והתחבורה הציבורית פתוחה ומשוחררת,

ואף אחד פה לא יהיה קוזק של אלוהים, ומיצי הקיבה של כל אדם ימולאו בתרבות שלו. או ליצור מצב שנותנים אפשרות ליום חופשי נוסף, שמאפשר יום שבת אחד שהוא עם צביון – שמה לעשות, זו מדינה יהודית, שהוא עם צביון דתי עקרוני של ההוויה הסביבתית, כשיש חופש של בילויים ויום אחד של צריכה חופשית לגמרי. אבל לבוא ולהגיד שלהשאיר את המצב הנוכחי, כאשר באים ואומרים שלהצהיר על איזושהי אפשרות לאסור עבודה בשבת – אם לא תהיה מערכת שלמה של התגייסות שכוללת כלים שלובים, כולל אמנה, שאני פונה פה גם למר ברוש ואחרים, צריכה להיות איזושהי אמנה שיוצרת מצב שבו לחלק של המסחר והשוק, יש גם סטנדרטים ג'נטלמניים שלא מפעילים אותם. ולחלק של הבילוי כן וכן, והדתיים יסירו את השוט הלא הוגן הזה של התחבורה הציבורית והאלטרנטיבות למי שרוצה לחיות את חייו בשבת בצורה הוגנת, מה עוד שזה באמת פוגע באנשים החלשים.

אריק כרמון: אני מודה לכולכם. אני רוצה לנצל כמה דקות, לסכם את המושב המיוחד הזה. דוביק, אני חוזר ומתנצל, ממש ממש לא היתה לי כוונה לא להיות אדיב. אבל אני בהחלט מוצא לנכון לחזור ולהדגיש, מדוע בחרנו לקיים את המושב הזה. המושב הזה הוא מושב מבודל וחריג, והוא שונה מהמהלך של הפורום שבאופן רשמי ייפתח בשעות אחה"צ היום. יש חשיבות גדולה מאד מנקודת המבט שלנו למושב הזה. מה שקרה כאן בדיון הבוקר, הוא מאד טבעי, ג'ומס עמד על כך, יצחק לוי עמד על כך, אחרים עמדו על כך. קשה מאד לבודד את ההיבטים הכלכליים של יום מנוחה נוסף מהנושאים הערכיים שלו, ובסופו של יום, הטיפול בכל הסוגיה של השבת וההתמודדות עם השאלה האם להוסיף, עוד לא הכרענו, האם להוסיף יום מנוחה נוסף ומה יהיה יום המנוחה הנוסף הזה, הם חלק מיריעה הרבה יותר רחבה. נגה קינן אמרה כאן דבר שהוא הנחת העבודה שלנו כבר שבע שנים: לא נצליח להניח תשתית

חוקתית במדינת ישראל לכלל החברה, מבלי הפשרה, ובמהלך הפשרה, הפשרה כואבת לכל צד ולכל סקטור ולכל יחיד ולכל מגזר. כדי יותר להתמקד בנושא שעמד על סדר היום הבוקר, אני רוצה קצת להרחיב את היריעה, ולהראות לכם את הקונטקסט, לא על מנת לחזור ולפתוח את הדיון, אלא על מנת לסגור את הדיון הבוקר ולסמן את הכיוון לאן אנחנו בסופו של דבר הולכים, לא בפורום קיסריה, אלא בתהליך החוקתי.

בסופו של דבר חוקה לא אם, אלא לכשתכונן במדינת ישראל, תהיה חייבת להניח את התשתית לפשרה באחד השסעים שקורעים את החברה הישראלית בתחום של דת ומדינה. בנושא הזה, הפשרות יהיו כואבות מאד גם לציבור החילוני, וגם לציבור הדתי, ואין שום דרך ביניים שמישהו יצא עם הרבה פחות מכל תאוותו בידו.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הציע הצעה מסוימת, אני לא רוצה להרחיב אותה, אני מיד גם אפנה אתכם, הבאנו כאן לחלוקה, למי שיהיה מעוניין, את הצעת החוקה של המכון לדמוקרטיה, הצעה לא פשוטה לגבי פתרון הסוגיה ברמה החוקתית. אבל, אמרנו, יחד עם ההצעות האלה, אנחנו מציעים שני חוקים נלווים בשני נושאים, כפי שצוינו כאן, שהם קשים גם לציבור הדתי וגם לציבור החילוני. האחד מהם נוגע לנישואין וגרושין, הוא לא עולה ולא עלה, ואני רק מציין אותו, והנושא השני נוגע באמת לסוגיית השבת.

בהצעה של המכון הישראלי לדמוקרטיה, לא מוזכר בכלל יום מנוחה נוסף. ההצעה שלנו נוגעת אך ורק לשבת, והזכרתי בבוקר מה העיקרון שאנחנו מציעים. הוא כולל תחבורה ציבורית, הוא כולל דברים אחרים, הוא כולל גם סגירת עסקים. כחלק מהפשרה. אני חייב לומר, בשלהי או בסוף הדיון הזה, שמנקודת הראות שלי, ואני מאמין גם של חברי, השגנו את המטרה. לא כיוונו להגיע להמלצה כזאת או אחרת, לא

הנחנו המלצות. המטרה היתה להציף את מכלול הסוגיות ככל הניתן, ולהניח אותן לדין בסדר היום הציבורי. ואכן נשמעו דעות לכאן ולכאן. נשמעו דעות או נקודות מבט שמצביעות על השיקול הכלכלי, וגם כאן אני שמח שלא הוצגה כאן רק דעה כלכלית אחת. הוצג הקשר עם תפישות ערכיות ואם אנחנו בסוף הדין הזה, נהיה בפתחו של דיון ציבורי רחב יותר, אני חושב שלפחות המהלך הכל כך חשוב בעיני ובעיני המכון לדמוקרטיה, המהלך החוקתי, אנחנו יצאנו נשכרים. אני רוצה לציין שוב, אתם מוזמנים לקחת את העותקים של החוקה והחוקים הנלווים. אני רוצה להודות למחלקת הפרסומים שלנו שעשתה מאמץ עצום להניח על שולחנכם את שלושת החוברות שמסכמות את פורום קיסריה לפני שנה, שנוגעות לעוני, ל-low tack ולדין במדיניות מקרו כלכלית מלפני שנה.

לגבי המשך, אנחנו באחת נכנס לארוחת צהרים, בארוחת הצהרים, אני אחזור ואציין את הפן הנכה שלנו, בהעדר שר אצר, אבל אנחנו נזכה, אני מאמין, לדברים בעלי משקל אחר מפי בולי יהושע. אנחנו כרגע עוצרים כאן, כאמור באחת ארוחת צהרים, ונחזור אהה"צ, כשסטנלי פישר יהיה היו"ר, למושב הראשון של פורום קיסריה. נתראה בארוחת הצהרים. תודה.

ארוחת צהרים